

A DUNAI HAJÓZÁS A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

Irta: DR. TAKÁTS SÁNDOR.

(Negyedik közlemény.)

IX.

Gabna-, liszt- és borszállítás a Dunán.

Ausztriának önző s Magyarország gazdasági érdekeit megrontó politikája a hadsereg élelmezésénél öltik leginkább szemünkbe. Az ember azt hinné, hogy a Magyarországon állomásozó katonaságot magyar gabonával és magyar borral élelmezték, pedig ez mégis csak kivételesen történt. A bécsi hadügyi kormány ellenkezőleg századok óta mindig arra törekedett, hogy e célra inkább a jóval silányabb osztrák gabonát és bort értékesítse, vagyis hogy minden gazdasági hasznot az osztrák örökös tartományok lakosságának juttasson.

A bécsi katonai intendatura tagjai nemesak osztrák érzelmüknél fogva voltak készséges szolgálói ezen élelmezési politikának — hanem az, úgy látszik gyakran egyéni érdekeiknek is jobban megfelelt. Előttük sem volt ugyanis ismeretlen az az üzleti fogás: a silány árút protegálni a jobbnak rovására, mert hiszen így nekik is több haszonra lehetett kilátásuk.

Szerencsére, ez a mezőgazdasági termelésünkre oly káros befolyás, nem terjedt ki az egész országra. A Tiszán inneni és túli vármegyékben például, ahol különben is a püspökségeknek a szepesi kamara által bérelt rengeteg mennyiségű gabona és bor tizede,¹⁾ mindig bőven elég volt a katonaság élelmezésére, osztrák gabona vagy bor bevételét ekkora távolságra, olyan primitív közlekedési eszközök mellett, meg sem kísérelhették. Az ország nyugati és északnyugati részei azonban, már földrajzi helyzetüknél fogva is, inkább ki voltak szolgáltatva. A *Duna* folyásának iránya is mindig a behozatalnak kedvezett inkább, mintsem a kivitelnek. Magyarország ezen részének tehát, nemesak a német s némi csekély részben osztrák iparczikkék, hanem az osztrák mezőgazdasági termények inváziójával is meg kellett küzdenie. Csakhogy e küzdelemben mindig a magyar fél volt a vesztes, annál is inkább, mert

¹⁾ V. ö. a *Szemle* 1897. 15. s. köv. 1.

hiszen a magyar kamarának is, mint voltaképen ő felsége kincstárának, legtöbbször a bécsi udvar által protegált osztrák érdekeknek kellett szolgálatába állania.

A bécsi udvari kamara kénye-kedve szerint korlátozta időnkint a magyar gabonakivitelt, anélkül, hogy a magyar kamarát az iránt megkérdezte volna. Így például már a XVI. században szigorúan eltiltották, hogy a török hódoltságiak részére gabonát eladjanak. De legszívesebben Ausztria felé szerették eltiltani gabonakivitelnket, természetesen, hogy annak versenyétől annál könnyebben megszabaduljanak. A kitiltásra a legcsekélyebb gabnahiány is kész ürügyül szolgált, pedig a legtöbbször a gabnahiány nem az egész országra, hanem csupán egyes kisebb vidékekre szorítkozott.

Ugyanez történt borkivitelnkkel is.

A termés értékesítése sok nehézséggel járt. Egy ideig a somogyi és baranyai török borokat („*Türkisch Wein von Schomady und Barani*“⁴) meglehetősen mennyiségben szállították Győrbe, s onnét a Dunán más vidékekre, de a XVII. században már annyi akadályt gördítettek a borkereskedés elé, hogy a török bor, bár jóval olcsóbb és jobb volt, mint az ausztriai, a legtöbb helyről kiszorult. Helyét természetesen osztrák borok foglalták el, amelyeket kiki kénye-kedve szerint szállíthatott Magyarországra. A magyar borok bevitelét Ausztriába azonban eltiltották. Csak egyes kiválóbb személyeknek, az udvar tagjainak, meg a Magyarországon birtokos osztrák uraknak engedték meg, hogy császári útlevéllal magyar borokat szállítsanak az örökös tartományokba, vagy *Bajorországba*.

Ilyen viszonyok mellett az a sajátságos állapot állott elő, hogy míg Magyarországból kevés gabona és bor jut az örökös tartományokba, addig onnét egyik megterhelt hajó a másikat követi Magyarországra. Ugyanis a szállítás könnyüése miatt, a Duna mentén fekvő magyar végvárakat jobbra az örökös tartományokból: *Ausztriából, Morvából*, sőt *Bajor- és Lengyelországból* is élelmeztek. Háború idején a hadsereg részére is nagyrészt onnét szállították, a hús kivételével, az ételmet. A kincstár Magyarországon csak akkor vásároltatott gabonát, ha másutt nem kapott, vagy ha nálunk jelentékenyen olcsóbban juthatott hozzá.

Hogy pedig ez az állapot csak amolyan mesterkélt eszközökkel jöhetett létre, az is bizonyítja, hogy a nagyarányú gabnabehozatal mellett is, alig mulik el év, melyben gabnakitellel ne találkoznánk! *Tirol, Stájer, Görz és Velence* részére ugyanis békés időben meglehetősen mennyiségű gabonát szállítottak a vállalkozók vagy kereskedők Magyarországból.

Az örökös tartományokból, még Bajorországból Magyarországra szállított élelmiczikkeket, részint a hajózási hivatal, részint magánosok hajói vitték rendeltetési helyükre. Az utóbbiak főleg háború idején szállítottak Magyarországra nagyobb mennyiségű élelmi cikket. Ilyenkor ugyanis szabadszülő alatt, feltartóztatás nélkül hajózhattak a Dunán. A behozott árúkat azonban csakis az élelmezési hivatalnak adhatták el. Ez, az árúkkal együtt, rendszeren a hajókat is beváltotta. Ha nem az élelmezési hivatalnak, hanem maguknak a katonáknak, vagy másoknak szállították az árút, úgy vámot és harminczadot kellett fizetniök.

A gabonáneműeket nem hordókban, hanem többnyire e célra készült hajókon, vagy pedig zsákokban szálakon szállították. A legkisebb szál 10—12, a legnagyobb 18 szálából állott. Vezetéséhez csak két ember kellett (Flossknecht) s meg volt az a jó tulajdonsága, hogy éjjel és szélben is folytathatta az utat, nem úgy mint a hajók, melyeket éjjel és viharban azonnal kikötöttek. A gabnás hajókat úgy a XVI. mint a XVII. században leginkább *Passau* vidékén, aztán *Öttingen*-ben, *Wasserburg*-ban és *Rosenhaim*-ban készítették.¹⁾ A gabnával vagy egyéb áruval megterhelt hajókon a legények lefelé menet nem eveztek; csak a víz hajtotta a hajót.²⁾

A mesterséges eszközökkel leszorított olcsó magyar gabona tulajdonképen csak arra volt jó, hogy mint drága osztrák liszt jöjjön itthon forgalomba. A végvárok és a sereg részére gabna helyett ugyanis többnyire lisztet szállítottak. A szállítás *Nussdorffig*, illetve *Bécsig* szálakon történt s csak *Bécsben* rakták át földetlen, nyílt hajókra. A lisztet mindig hordókban szállították; egy hordóba 6, 7, 8 vagy 9 mázsa liszt fért. Természetes, hogy a katonák részére szállított liszt nem tartozott a legfinomabbak közé. Akárhányszor jelentik, hogy lehetetlen a küldött lisztből élvezhető kenyeret sütni. Ennek oka részben az volt, hogy a lisztet nagyban hamisították s keverték. Az 1661—64. évi háború idején például hét mérő rozshoz három mérő buzát, három mérő árpát és egy mérő borsót („Arbsen“) keverték. E keverékből az élelmezési hivatal jelentése szerint élvezhető lisztet kaptak. 1594-ben a friss kenyértől úgy hullottak a katonák, mint a legyek („sterben wie das Viech“).³⁾ Finomabb lisztet csak a tiszti kar részére szállítottak. Ha igazat adhatunk a kamara jelentésének, ilyen

¹⁾ Köz. pénzügyi levéltár, Österreich, 17,655. fasc.

²⁾ Ugyanott, Hoffinanz, 13881. fasc. 1688-ban írja az udvari kamara „Weilen nichts anderst erfordert wird, als dass die Schöffleut nur auf die Zillen tredten und dann in Gottes Namben mit abfahren.“

³⁾ Ugyanott, 16,789. fasc. Österreich, Sprinzenstein Hans Abrecht báró jelentése.

finomabb liszt Magyarországon nem volt kapható, („Farina Mundmehl in Hungaria non habetur“) s a mi volt, azt Bécsből hozták.¹⁾

A dunamenti végvárokba szállított lisztet, ha a táborozás szintere nem esett nagyon távolra, ott használták fel, s a csapatok részére ott sütötték a kenyeret. A táborba tehát csak a kész kenyeret szállították. Így 1661—69-ig Komáromban, Győrben és Pozsonyban sütötték a hadsereg részére a kenyeret.

Meg kell azonban vellanunk, hogy az a körülmény, hogy a végvárokba gabna helyett jórészt lisztet szállítottak, némileg a hazai malomviszonyokkal függött össze. Dunamenti végvárainkban ugyanis sem a XVI., sem a XVII. században nem volt elegendő malom; s így nagyobb mennyiségű gabnát hiába szállítottak volna oda. *Óvárt* a XVI. században a kincstárnak 2 dunai malma volt, *Komáromban* az urbáriumok szerint 1540-től fogva állandóan legkevesebb 12 malom kelepelt a Dunán; mindannyi a naszádos vajdák tulajdona volt. 1588-ban a dunai malmok száma ugyanitt már 28-ra rúgott. Ezek között kettő a kincstár tulajdona volt. *Füzitőn* is állott egy nagyobb malom, melyet a komáromi várgróf és az esztergomi bég a budai pasa engedélyével közösen építettek. E malom részjövédelme 1588-ban 40 frtra rúgott. Zabi Mihály tatai főkapitány halála után a tatai malmot is a komáromi élelmezési hivatalnak adták át.²⁾ Ezenkívül a többi tatai malom megszerzését is elhatározták. A legszebb tatai malom a XVI. század végén Wagner Tóbiás birtokában volt; ez egészen kőből épült, sziklába vágott csatorna vezette rá a vizet, s tizenkét köre járt. 1589-ben 1546^{1/2} komáromi mérőt, 1590-ben 1442 mérőt és 1591-ben 1044 mérő gabnát örölt. Mivel 19^{1/4} komáromi mérő 31 bécsi mérőt tett ki, a három év örlése 209 bécsi muth-ot és 9^{1/4} komáromi mérőt tett ki. E malom-épületet a magyar kamara 870 tallérra becsülte.³⁾

A dunai malmokon kívül a komáromi várban száraz malom (Ochsen-Mühle) is működött. Azonkívül a magánemberek malmait is igénybe vették. Khober György „Proviandverwalter“ részére 1607. aug. 6-án kiadott utasítás például azt mondja, hogy a dunai malmokon az örlésért minden muth (31 mérő) gabna után három mérő „Gallterlohn“-t fizessen; a többi 28 mérőből szép lisztet csiráltasson; a kenyérsütésnél a „*Laib Brod*“ naponkint két fontos legyen.⁴⁾

1) Ugyanott, Hungarica 14,534. fasc.

2) Ugyanott, Hungarica, 14,449. fasc.

3) Közös pénzügyi levéltárban megvan e malom egykorú rajza is. Hungarica, fasc. 14,454.

4) Ugyanott, Hungarica, 14,432. fasc.

Mind e malmok távolról sem bírták a várba hozott gabnaneműt megőrölni. 1616-ban az élelmezési hivatal ismét két dunai malmot állíttat föl *Komáromban* s *Magyaróvárt* is szaporítják a dunai malmok számát.¹⁾ Az Óváron levő malmok között a leghatalmasabb²⁾ a császári udvari malom volt (Kais. Hofproviand-Mühle). Ez a gátas-malom 12 bokor köré járt s külön udvari molnármester vezetése alatt állott. 1661-ben 2800 frtot költöttek javítására s attól kezdve 1000 mérővel többet örölt.³⁾

E mellett a kézimalmokat is használják. Ez utóbbiakra főleg akkor volt szükség, mikor nagyobb hadsereg táborozott Magyarországon. Így 1661-ben igen sok ilyen kézimalmot hoztak a dunamenti végvárak tárházaiba. 1661. febr. 25-én *Montecuccoli* serege részére 520 kézimalmot rendeltek Magyarországra. A malmoskák tölgy-, szil- és dió-fából készültek. Minden gyalogos század 3 kézimalmot, a lovasok kettőt kaptak. Egy-egy kézimalom 12 frt 30 kr-ba került.⁴⁾ Frombalt komáromi élelmezési tiszt jelentése szerint 1661-ben Komáromba hajókon 300 kézimalmot hoztak, mindannyit az osztrák iparosok készítették.⁵⁾ 1661. július 21-én ismét 200 kézimalmot rendeltek Komáromba. A következő évre, mivel nedves helyen tartották, a malmok legnagyobb része hasznavehetetlenné lett; 1662. márcz. 12-én tehát osztrák iparosokat küldenek Komáromba a megromlott malmok kijavítására.⁶⁾ A nagy török háború kitörése előtt az udvari kamara már idején gondoskodott kézimalmokról. Ha — írja 1682. decz. havában — 4 vagy öt birodalmi tallérért lehetne egy-egy kézimalmot kapni, legalább 4—500-at kellene rendelni *Németalföldön*, mert ott készítik a legtökéletesebbeket. Azonkívül *Luxenburgból* malomkészítőket kellene betelepíteni, ezek aztán a végvárakban dolgoznának, vagy a sereggel együtt lennének.⁷⁾ Úgy látszik Komáromba csakugyan hoztak is ilyen malomkészítőket, mert a haditanács 1683. márczius havában elrendelte, hogy az ottani kézimalmokat át kell alakítani a luxenburgi minta szerint.⁸⁾ 1687-ben újra 500 darab vasból készült kézimalmot küldenek Komáromba. A malmok ezúttal *Stájerországban* készültek s egy-egy 8¹/₂ forintba került.⁹⁾

1) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,448. fasc. 1616. január 20.

2) Ugyanott, *Hungarica* 14,550 fasc. Haas János magyaróvári udvari molnármester jelentése.

3) Ugyanott, *Hungarica*, 14,549 fasc.

4) Ugyanott, *Hoffmanz*, 13,801. fasc.

5) Ugyanott, *Hoffmanz*, 13,804. fasc.

6) Ugyanott, *Hungarica*, 14,628. fasc.

7) Ugyanott, *Hungarica*, 14,630. 1683. márczius 14.

8) Ugyanott, *Hungarica*, 14,652. fasc. 1687. május 2. (Passbrief).

A kézimalmok mellett a dunai hajómalomok számát is szaporították. 1674-ben még csak két hajómalommal rendelkezett az élelmezési hivatal; a következő években azonban *Lipótvár* mellett egymásután emelik a hajómalomokat, úgy, hogy itt a török háború idején már szintén hét hajómalom működött.¹⁾

Látni való, hogy a malomhiány is befolyással volt az örökös tartományokból való lisztbehozatalra. Ha elegendő malom lett volna Magyarországon, bizonyára inkább gabonát hoztak volna be, mint lisztet; mert ez utóbbinak szállítása, illetőleg csomagolása jóval többbe került. A malomhiány miatt a végvárakban felgyült gabona, sokszor hónapokig rakásban hevert, vagy a hajókon maradt. Nem csoda, ha az időjárás aztán sokszor jelentékeny kárt okozott, 1544. és 1545-ben például *Komáromban* megtelven a „*Proviathanhaus*“, a Mezerich Zdenkó szállította gabona nagy halmazokban a vár udvarán hevert, s az időjárás ezrekre menő kárt okozott benne.²⁾ 1576-ban *Magyaróvárt* ugyanúgy ment tönkre 3059 mérő buza.

A gabnával, liszttel és borral terhelt hajókon úgy a XVI., mint a XVII. században (a hajósok csempészárúin kívül) igen sokszor hadiszereket is szállítottak. Az útlevelek ilyenkor mindig részletesen felsorolják az árúkat. Így 1682-ben egy hajón vörös és fehér osztrák bort, 60,000 patkószöveget és 40 mázsa patkót szállítottak a táborokar részére. Ha azonban nagyobb mennyiségű municziót kellett levinni, azt külön hajókra rakták. A hadiszerek legnagyobb részét *Nürnberg* városa szolgáltatta. *Regensburgig* szekereken, onnét pedig hajókon hozták Magyarországra. Még a puskapor legnagyobb részét is a nürnbergiek szolgáltatták. A löport hordókban ugyan, de szintén földetlen hajókon szállították; csak tartós esőzések idején földték be a löporszállító hajókat. 1566-ban egyszerre 1000 mázsa löport küldöttek Magyarországra; mázsája 12 frtba került.³⁾ 1670-ben öt hajón szintén 1000 mázsát szállítottak. A rossz időjárás miatt *Pozsony* táján bedeszéskézték a hajókat.⁴⁾ Mivel a török háborúk idején a löporfogyasztás igen nagy volt, 1661-től kezdve a nürnbergiek már állandó puskaporos tárházakat tartottak *Regensburgban*. A városi szabályzat szerint, aki Magyarországon részére puskaport szállított

1) Ugyanott, *Hungarica*, 14,587. fasc.

2) Közös pénzügyi levéltár, *Österreich*, 16,677. fasc. Mezerich Zdenkó levelei a kamarához.

3) *Österr. Denkbuch*, 101. köt. 182. lap.

4) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,568. fasc.

és Regensburgban raktárt tartott, köteles volt a városon kívül házat építeni. Az őrizetről csekély díjért a város gondoskodott.¹⁾

A kanóczot, hajóköteleket stb. szintén hajón hozták Magyarországra; rendszeren *Wels* és *Mauthausen* kötélverői szállították a megrendelt árukat. 1682-ben Mühlberg Farkas welsi kötélverő egy-maga 935 mázsa kanóczot (3272 frt 30 kr) szállított a pozsonyi arzenálba.²⁾

Lássuk most már magát a gabona és a bor behozatalát és kivitelét a XVI. és XVII. században.

A Magyarországon levő katonaságot már I. Ferdinánd alatt is az örökös tartományokból élelmezik. A sok behozatal közül megemlítjük, hogy 1540-ben Ferdinánd 1600 mérő búzát és 3000 akó bort küld Ausztriából az esztergomi őrség részére. Úgy látszik, hogy a hajósok ezt az egész szállítmányt elrabolták. Lehet, hogy tán mások ragadták el a hajókat. Annyi bizonyos, hogy az esztergomi őrség semmit sem látott belőle.³⁾ 1543-ban Lilienberg Jodok élelmezési felügyelő szállít Magyarországra bort és gabonát. Ugyanezt teszi 1546-ban Willpacher Zsigmond (Victualium administrator) is. 1546-ban a magyar bán yavárosokban búzában és faggyúban oly nagy volt a hiány, hogy az alsó-ausztriai kamara Bécsből vitet oda faggyút és Thurn-t bízta meg gabonaszállítással.⁴⁾

Ezekből az következnek, hogy ilyenformán Magyarország nem igen bővelkedett gabonában, de mégis azt látjuk, hogy az udvari kamara szívesen megengedte a gabnakivitelés a német kereskedőknek egyre-másra állíttatta ki az útleveleket. Ezek között olyik meglehetősen mennyiségű gabonáról szól. Így *Izabella* királyné I. Ferdinándhoz, *Budáról* 1539. decz. 15-én intézett levelében⁵⁾ előadja, hogy: *Ferrara fejedelme* kérte meg őt, lépne közbe I. Ferdinándnál, hogy az engedje meg a gabnavásárlást Magyarországon *Ferrara* részére. A gabnavásárlást bizonyos *Theodor* nevű kereskedő fogná végezni az ország különféle részeiben és a kivitt gabna után minden szokásos vámot hajlandó megfizetni. *Izabella* melegen ajánlta Ferdinándnak e kérés teljesítését, de hogy mi történt tovább ez ügyben — arról ada-

1) Ugyanott, Hoffinanz 13,878. fasc. „Wer Pulver in Ungarn haben und zu Regensburg ablegen lassen wolle der möge sich auf dem Feld ein Häus bauen lassen. Wann man der Stadt geld gäbe, wolle sie es sodann drausen bewachen lassen“ etc.

2) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,624. fasc.

3) Ugyanott, Hungr. Denkbuch 1541. 384. kötet.

4) Ugyanott, Hungr. Denkbuch, 384. köt. 271. lap.

5) „üt eadem frumenta libere, secure, pacifice et absque omni impedimento, (solutis omnibus de iure solvendis,) possit per regna et dominia Matt. Vrae Ferariam usque advehere“ etc. Közös pénzügyi ltár. 17,820. fasc. *Familien Acte*.

taink hiányzanak. 1549. január 1-én *Eislers* 12,800 mérő búzát visz ki *Nádasdy* birtokairól: *Tirolba, Görzbe* és *Krajnába*.¹⁾ *Zandi György* és *Balliriol Bertalan* olasz nagykereskedők pedig ugyanezen években *Olaszországba* és főleg *Vclenczébe* szállítanak magyar gabonát²⁾, ami csekélység szintén nem lehetett. Sőt ellenkezőleg, az ilyen nagyarányú kivitelek is hozzájárultak ahhoz, hogy a gabona mindegyre drágult. 1551-ben már annyira emelkedett a gabna ára, hogy I. Ferdinánd már az örökös tartományokba is megtiltotta a gabna kivitelt, úgyszintén a búzából való sörfőzést is.³⁾

Az élelmezési, illetve a hajózási hivatal ezalatt egymásután menesztí gabnával, liszttel és borral terhelt hajóit a magyarországi várakba, főleg *Pozsonyba, Györré* és *Komáromba*, meg a táborba. Rumbli komáromi „Profondtverwalter“ 1552-i számadása szerint 65,820 frt-ot kapott élelmiczkikre és ebből a nevezett évben 43,618 frtot költött el.⁴⁾ E mellett a kereskedők is nagymennyiségű gabnát és bort hoztak be hajóikon, szabad zászló alatt, Magyarországra. Mivel az ilyenek részére nem állítottak ki sédát, a behozott árúk mennyisége nem maradt reánk. A részükre kiállított engedély ugyanis, csakis a vám és harminczad elengedéséről szól. Így *Durst Pál* nagykereskedő engedélye (1556) csak annyit mond, hogy élelemmel és itallal megpakott hajója szabadon járhat a Dunán. Ilyet kapott *Perger György bécsi* kereskedő is, a ki szintén gabnát és bort szállított éveken át Magyarországra s nyers bőroket és faggyút vitt vissza.⁵⁾

Voltak kereskedők, akik nem nyervén vámmentességet, útlevelemmel ugyan, de a szokásos díjak megfizetése mellett szállították a gabnát és a bort hazánkba. Így *Heves Sebestyén* komáromi naszádos kereskedő 1550-ben 400 akó bort vesz „in *Marhern*“ s engedélyt kap, hogy a *Csallóközben* eladja.⁶⁾ *Izsák János* komáromi kereskedő csupán 1552-ben 1300 akó osztrák bort hozott hajóin *Bécsből* Györbe, Komáromba és Gutára eladás céljából.⁷⁾ *Forgách Simon* ugyanez évben 200 akó bort szállít *Bécsből* Kőszegre.⁸⁾ *Batthyányi Ferencz* vasmegyei

1) Közös pénzügyi levéltár: Österr. Denkbuch 63. köt.

2) Ugyanott: Österr. Denkbuch 77. köt. valamint „Republik Venedig“ 135. fasc.

3) Ugyanott: Österr. Denkbuch 64. köt. 688. lap. 1551. nov. 1. „Offene General-Mandaten“.

4) „Khuerzer Summari auszug über weillent Alexander Rumbli, Österreich, 16,689. fasc.“

5) Közös pénzügyi levéltár: Österreich, 16,712. fasc. 1566. szept. 17.

6) Ugyanott. Österr. Denkbuch, 66. köt. 64. lap.

7) Ugyanott, Österr. Denkbuch 68. köt. Három útlevelet kapott, az első 500, a másik 400, a harmadik is 400 esőbörre szolt. A rendes díjakat megfizette.

8) Ugyanott, 1552. márcz. 23.

borait szekereken viszik a Dunához s onnét hajón Komáromba.¹⁾ Ugyancsak 1552-ben *Gerstmaier* Bécsből Györré 400 akó bort hozott hajóján, *Peitler* 300-at *Neuhaus*-ból Komáromba, *Mathinger* 280-at Bécsből Gutára, *Schelhart* pedig 240 akót.²⁾ A szabad zászló alatt hajózókon kívül ez évben a rendes illetékek megfizetése mellett *Schauer* egy hajó élelmet és bort hozott Magyarországra *Stockerau*-ból, *Mosner* három nagy dereglye élelmet Bécsből, *Scholl* 800 akó saját termésű magyar borát a dunamenti táborba, egy hajó élelmet *Korneuburg*-ból stb.³⁾

Igy ment ez a következő években is. Különösen sok osztrák bort hoztak be 1555-ben, mert ez évben Magyarországon fölötte rossz bortermés volt s a hadi nép 4 magyar filléren kapta a bort. A katonák azonban — amint Link Kristóf élelmezési felügyelő jelenti, nem akarták elfogadni a drága és rossz osztrák bort, mert szerintük a török bor sokkal olcsóbb és jobb, s a komáromi piacon 72 dénáron vesztegetik akóját. A tisztek természetesen még kevésbé itták az osztrák borokat; az ő számukra ezidőtájt (1555) úgy látszik olasz borokat tartottak. A komáromi várban ez évben 1000 akó ilyen bor (*Seewein*) volt raktáron.⁴⁾ Az 1552-ből ismert *Gerstmaier* 1564-ben is útlevelet kapott Ausztriából 1320 akó fehér bor leszállítására Komárom és Győr részére. Be is vitt 600 akót, de többet *Pozsony* városa nem bocsátott át s így abba kellett hagynia a szállítást. A bécsi udvari kamarához fordult⁵⁾ védelemért stb.

Az 1565. évben úgy látszik semmiben sem volt hiány a dunamenti végvárakban. *Komáromban* például november havában az élelmezési hivatal jelentése szerint 15,616 mérő liszt, 71 hordó kétszersült, 576 mérő árpa, 960 mérő maláta, 941 akó bor, 9790 kúp osztrák só, 485 szarvasmarha és 250 öl széna volt készletben.

Az 1566. évben⁶⁾ az a ritka eset történt, hogy a magyarországi élelmezési komisszáriusok csupa magyarok voltak. *Thurzó* Ferencz főélelmezési komisszárius vezetése alatt, a Dunáninnent: nemes *Csúzy* Jánosra, a Dunántúlt pedig: *Mezőlaky* Ferenczre, a zalavári apátra bízta Miksa király.

1) Ugyanott, 1552. jún.

2) Ugyanott vannak az útlevelek.

3) Ugyanott.

4) Közös pénzügyi levéltár, Österreich, 16,690. fasc. 1555. júl. Link Kristóf jelentése.

5) *Hungarica* fasc. 14,350.

6) „Instructio fideli nostro egregio Joanni Chuzy procuratori annonae nostrae in Hungaria cis Danubium data“ és „Instructio fideli nostro venerabili Francisco a Mezewlak abbati de Zalawar procuratori annonae nostrae in Hungaria ultra Danubium data.“ *Hungarica* 14,350. fasc. 1566. aug. 11.

Az utasításban¹⁾ Miksa meghagyja Csúzynak, hogy amennyire csak lehet vízi utakon: szálakon és hajókon szállíttassa az összevásárolt gabnát és élelmet; mert a szállítás e neme jóval olcsóbb, gyorsabb és könnyebb. Minden megyében más lévén a mérő, ő csak kizárólag a bécsi mérőt használja a vásárlásnál.

A magyar kamara Károly főherceghez írt május 6-iki felterjesztésében²⁾ azt panaszolja, hogy hiábavaló minden tilalom; a töröknek most is csak úgy adnak el gabonát, mint azelőtt, különösen a menekülők cselekszik ezt leginkább nyíltan vagy titokban. Ilyen körülmények között nagyon szükséges volna a gabona összeírása! A főherceg ki is adta rendeletét: „De conscriptione omnis generis victualium in Hungaria“, de hogy azt végrehajtották-e, annak az iratokban semmi nyoma. Május 3-iki fölterjesztésében erre vonatkozólag érdekesen írja le a csallóközi kereskedők fortélyait, kik sok gabonát összevásárolván, azokat hajókra rakják és a Dunán Gutáig szállítják. Itt azután a folyó ellenében (adverso flumine) evezve, partra szállnak, szekerekre rakják a gabonát, s eladják az ott hadakozó töröknek. A kanczellária állítsa ki az ily üzelmek ellen a tiltó rendeletet és fej- és jószágvesztés terhe alatt tiltsa el mindenféle élelmiszik eladását. Május 12-iki fölterjesztésében Károly főhercegnek írja, hogy *Nagyszombat* vidékén is sok gabona van, de az élelmes kereskedők folyton török földre, a török sereg részére szállítják.

1566-ban a hajózási hivatal egymaga 24,490¹/₂ akó bort szállított a Dunán. Ebben mintegy negyedfélezer volt csak magyarországi; legalább magyarnak kell vennünk azt a 2191 vedret, amit *Weisspriachtól*³⁾, meg azt az 1352¹/₂ akót, amit a komáromi kereskedőktől vásároltak. Ez évben magánosok is rengeteg sok bort hozhattak a sereg részére Magyarországra, mivel csupán Alsó-Ausztriában szeptember 2-ától október 4-ig 3086 dreiling-re, azaz 92,580 akóra adtak ki útlevelet s azonkívül 14,340 akót a vám és a harminczad alól is fölmentettek.⁴⁾

Mennyi gabonát hoztak ez évben az örökös tartományokból Magyarországra, azt nem tudjuk. Egyetlen kimutatás sem maradt ránk.

1) „Ut in quantum fieri poterit, iuxta progressum castrorum nostrorum victualia ipsa ratibus et navibus secundo flumine deducenda curent, ita enim et labore et impendio minori fiet deductio, celeriusque necessitati copiarum propiciatur“.

2) Ugyanott.

3) Weisspriach: Fraknó és Kismarton zálogos tulajdonosa volt. Az ő borán kívül gazdatisztjétől Mosertől is vettek 252 akót, Grafensteintől 251 és Polhaintól 505 akót Österreich 17,655. fasc.

4) Közös pénzügyi levéltár, Österreich, 16,712. fasc. A fentebbi összegbe nem vették be a krembsi és a stain-i útleveleket.

Csak a főhajózási hivatal jelentéseiből látjuk, hogy az örökös tartományokban megterhelt hajók sűrűn követték egymást Magyarországra. Mivel június hóban már *Csehországban* is kihirdették az élelmezési felügyelő részére kiadott szabad elővásárlási és szállítási levelet („General auf Herrn Obristen Profandtmaister, dass ime die Proviantfuer frey zuegelassen werden solle“), világos, hogy onnét is hoztak hazánkba gabnát. Magánosok is elegendő élelmiczikket hoztak hajóikon. *Schönkirchenről*, aki 1564-ben is 200 muth búzát (muthját 10 frt-jával) hozott Alsó-Ausztriából Magyarországra, olvassuk hogy ez évben is¹⁾ folytatta a szállítást. A passau-i püspök 150 muth (4800 mérőt) zabot küldött *Ebelsbergből* hajón Magyarországra. A zab muth-ját 8¹/₂ frt-ért adta. *Jobst Kroy* kereskedő 5569 frt, *Eiseler János*²⁾ pedig 11,715 frt árú élelmi és más cikket szállítottak a magyarországi táborba. Ugyanez évben a magyarországi élelmezési hivatal a szokásos 40,000 frt helyett 60,000-et kapott.

De nemcsak török területre folyt a csempészet, hanem török területről is sok gabnát hoztak *Komáromba* és *Győrbe*. Igy 1553-ban³⁾ Weli hatvani bég három hajón 1500 mérő búzát küldött eladás céljából Komáromba. Még többet hoztak ugyanoda a naszádos kereskedők, akiket még 1567-ben sem tudtak rávenni, hogy vámot vagy harminczadot fizessenek. Miksa 1571-ben (Prága, május 9.) újra elrendeli, hogy a török területről Komáromba és Győrbe hozott gabna után vámot szedjenek; azonban ennek az újabb rendeletnek sem lett fogantaja. Komáromban — írja a várgróf június 1-én⁴⁾ a királynak — nincs kontribanda; mert Kielman várparancsnok mindent elnéz a naszádosoknak és a polgároknak! Ő felsége már 11 év előtt megtiltotta, hogy hajókat s talpakat bocsássanak le török területre, Kielman azonban megengedi mindenkinek. Nagy István naszádos vajda a minap is egyszerre tizenegyet bocsátott le. Ide ő felsége magyar hadinépe (naszádosok) hozza a török földről a legtöbb gabonát.

Meg kell említenünk, hogy az 1551-ben kiadott gabnakiviteli tilalom ellenére, Magyarországból szakadatlanul szállították a gabnát *Olaszországba*. Maga *Baliriolt* mondja ezt, midőn 1562-ben ismét 800 star („Stär“) magyar gabona kivitelére kért útlevelet.⁵⁾ 1570. április 6-án azonban az Olaszország felé való kivitelt is betiltották.⁶⁾ Károly

1) Österr. Denkbuch 101. köt.

2) Österr. Denkbuch 101. k.

3) Magy. tört. eml. IV. 32.

4) Hungr. 14,360. fasc.

5) Ugyanott: Republik Venedig, 138. fasc.

6) Ugyanott.

főherceg pedig 1570. okt. 18-án¹⁾ rendeletet menesztett a vármegyékhez, melyben szigorúan megtiltja a gabona eladást és összevásárlást, mivel a gabnakészletre nagy szükség van. A tiltó rendelet a főuraknak és a nemeseknek is szólott.

E rendkívüli intézkedésekre némely elemi csapások szolgáltak ürügyül, de a valódi ok az volt, hogy *Ausztriában* nagy gabonahiány támadt, a bécsi udvar megijedt, hogy nem kap gabonát! *Kielman* komáromi várparancsnok azt jelentette, hogy²⁾ az árvíz egész *Csallóköz* termését megsemmisítette. Innét tehát nem várhatunk gabonát. Drágul minden. Azelőtt a katonák a két fontos kenyert 1 kr-ért kapták, most 1¹/₂ kr-ért. Egy muth gabona 40 frtba kerül; az örléssel, a hajózási költséggel, sóval és sütéssel együtt ő felségének 44 frtjába van. Egy muth-ból 900 kenyér kerül ki s így csak 22¹/₂ frt térül meg; tehát őfelségének minden muth-nál 21¹/₂ frt vesztesége van.³⁾ A bor akóját 3 talléron sem lehet kapni!

Peck Jeromos élelmezési kommisszárius jelentéséből kitűnik, hogy maga Bécs városa is gabnahiánnyal küzdött. Egy magyar nagybirtokos *Tardy Gáspár* szállított oda sok gabonát. Ő is vett tőle vagy 5000 tallér árát Bécsben. Többet is vett volna — úgymond — de csak készpénzért adta. *Salm* Julius gróftól is vett 500 muth búzát. „*Nyitra* és *Pozsony* megyékből — amint magam láttam — sok száz szekér gabnát vittek ki. Ha ő felsége elegendő pénzt adott volna, ezt mind megvehettem volna. Pedig felséged tudhatja, hogy csupa rendelettel, pénz nélkül, nem lehet a végvárat élelmezni! *Kanizsa* táján az éhínség dühöng s a várórségek csak féladag élelmet kapnak. Most a *Rábcza* folyón malmot építettek; mert *Győr*ből a gabonát eddig nagy költséggel *Török* Ferencz uram pápai malmába kellett vitetni megörlés végett.“

Az 1570—3-i években az örökös tartományok hajósai is azt panaszolták, hogy a Magyarországnban uralkodó hihetetlen drágaság miatt mind tönkremennek, a takarmányhiány miatt megvontatólovaik pusztulnak el.⁴⁾

A végvárankban levő katonaságot a gabnahiány miatt alig birták élelmezni. 1570. decz. havában *Peck* Jeromos komisszárius jelentése szerint, *Ausztriában* semmi áron sem kaphatott gabonát!

1) Közös pénzügyi levéltár : Hungarica, 14,358. fasc. 1570.

2) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,358. fasc. 1570.

3) A muth = muto a XVI. századi okiratok szerint = 32 alsó-ausztriai mérő. A XVI. század végén már csak 31-be veszik. A XVII-ben pedig mindig 30 mérőnek számítják.

4) Közös pénzügyi levéltár: Österreich, 17,655. fasc.

1571. márcziusában ugyanezt jelentette; amíg Isten új termést nem ad — írja — addig nem lehet gabnát venni. Ez év december 21-én az éhező örség részére ugyanő egy hajó lisztet bocsátott alá *Haimburgból*. A karácsonyi ünnepek alatt azonban — úgymond — még néhány hajó gabnát és kétszersültet küld Magyarországra, főleg *Tata* és *Kanizsa* hadinépe részére. A kanizsai katonák élelmét ugyanis Győrig, a tataiakét pedig Komáromig hajókon szokták szállítani. A végvárak katonái — írja Peck 1570. decz. 22-én¹⁾ — erősen panaszkodnak, hogy hihetetlenül rossz lisztet és gabnát küldenek számukra. Ez igaz is, de itt Ausztriában nem lehet jobbat kapni. Ő felsége úgys 30—35 forintért fizeti muth-ját (32 mérőt) s a katonáknak 22 frt 30-ban adja. Azaz *Győrben* és *Komáromban* a hadi nép a két fontos kenyeret hat bécsi filléren kapja. Komáromban ugyan kaphatni jó gabonát is, mert ide sokat hoznak török földről is, de csak készpénzen.

Érdekesen folytatja ezután, megvilágítva az egész osztrák élelmezési politikát. Az idén — úgymond — meglehetősen sok gabnát vettem Komáromban, mivel Ausztriában nem kaptam elegendőt; a minap is 1200 mérőre kötöttem alkut. Azonban sokkal okosabb dolog Ausztriából lisztet szállítani, mint ott gabonát venni; az őrlés ugyanis sok bajjal jár. A komáromi magyar molnárok ugyanis mód nélkül csálnak, s nem is fogadják el őrlésre a császár gabnáját. Ezért már 1569-ben két tengelyű német hajómalmot építtettem s Komáromba küldtem. Az árvíz azonban elvitte. Jó lenne, ha a tavaszra négy egytengelyes német hajómalmot küldénének Komáromba s elegendő német molnár mestert adnának hozzá!

Ilyenkor persze igen szívesen vették, ha a török, vagy a magyar kereskedők gabnát szállítottak ő felsége területére. A komáromi naszádosok éltek is az alkalommal, s jobbára nekik lehetett köszönni, hogy e drága időkben Komáromban elegendő gabnát lehetett kapni. Kivülök leginkább a nagyszombati kereskedők hoztak még gabonát a török földről. Ilyenek voltak Pesti Gáspár és társai: Földes István s Kádas Benedek. Pesti uram 1572-ben maga írja, hogy egy-egy évben 3000 frtot fizetett a harminczadba; de a hajótörés majdnem koldusbótra juttatta. Kalmár Imre és Nagy-Márton nagyszombati kereskedők saját kijelentésük szerint²⁾ legalább 20,000 frtot fizettek harminczadba. Ilyen gazdag kereskedő volt Juresics uram is, a ki nagyszombati magyar-nak mondja magát. Azokban az években — írja 1575. április havában — mikor a gabnahiány mód nélkül nagy volt, az ő kompániája török földről

1) Hungr. 14,359. fasc.

2) Hungr. 14,351.

nagy hajókon („ex Turcia non exiguis cum navibus“) hozta a gabnát Komáromba. Ezzel sokat használt a kincstárnak, azonkívül nagy összegeket fizetett a harminczadba. Ő felsége katonái azonban nemrég kirabolták s jószágán kívül 1300 tallérját elvették. Eddig egy fillért sem kapott vissza. Azonkívül 3, Bécsben megrakott nagy hajója, amint a török területre tartott, egymásután elsüllyedt. Arra kéri tehát ő felségét, adna neki 3 évi halasztást adósságai kifizetésére. A magyar kamara azonban 1575. április 13-án¹⁾ elutasította őt kérésével, azon a czimen, hogy a három év alatt meghalhat s a bécsi hitelezők mit sem kaphatnának! Tehát a magyar kamarának, ahelyett, hogy magyar emberen segített volna, a bécsi hitelezőkért fájtt a feje.

Érdemes megemlítenünk, hogy e sanyarú években a gabnakiviteli tilalom ellenére is megengedték Magyarországból a *Gmundeni* sókamara részére való szállítást! Így 1573-ban Pozsonyban 2240 mérő búzát vásároltak s *Gmundenben* és *Hallstadt*-ban 1 forintjával vesztegették mérőjét. Sőt a bécsi udvari kamara a kiállott gabnainséget véve fel ürügyül, a magyar gabonakivitelt még inkább korlátozni igyekezett. A végvárok és a Magyarországbán lévő csapatok élelmezésének könnyítése czimén a király jóváhagyásával 1574-ben négy osztrák városban (*Aspach, Ambstetten, Plintzenmarkt, Neumarkt*) állandó kiváltságos gabnavásárt rendeztetett be;²⁾ de szerencsénkire nem ért vele cél. Azt hitte ugyanis, hogy a vásárokon majd elegendő gabna gyűl össze s nem kell a távolabb eső helyeken vásároltatni. Számításában azonban csalódott s már 1576-ban újra Magyarországbán volt kénytelen vásárolni. Úgy látszik ezen évben nálunk egyes helyeken bő termés volt. Óvárt például annyi gabna gyűlt össze, hogy helyiség hiánya miatt 3059 mérő búza megpenészedett és tönkrement. Ugyanez év tavaszán 80,000 mérő búzát szállítottak Győrbe és Komáromba. Az egész mennyiséget Győr és Óvár vidékén vásárolták össze. Komáromba azért kellett sok gabna, mert a Csallóközben a rozsda az összes vetéseket tönkretette.³⁾

1585. augusztus 4-én állítólag a rossz termés miatt Ernő főherceg újra kihirdette a gabnakiviteli tilalmat. Mivel a viszonyok állítólag nem javultak, s mivel a következő évek is rossz termést hoztak, Rudolf 1587. márcz. 1-én⁴⁾ elkobzás terhe alatt újra eltiltotta a gabnakivitelét, főleg török területre.

Ezalatt borbán többször elég jó termés volt Magyarországon.

1) Közös pénzügyi levéltár, Hungr. 14,366.

2) Ugyanott, Österreich, 16,723. fasc. 1574. január.

3) Ugyanott, Hungarica, 14,364 fasc.

4) Gazd. tört. Szemle 1897. 372. lap.

A kivitel eltiltása miatt azonban, nem igen lehetett értékesíteni. Az ország délnyugati részei 1572-ben¹⁾ már csak arra kérik a királyt, hogy ha nem is engedik be az örökös tartományokba a magyar borokat, legalább ne hozzák be az ő mérhetlen kárukra az osztrák borokat. Még ezt a szerény kérést is visszautasították! Pedig a katonaság részére szállított osztrák borok rosszasága és drágasága miatt folytonos volt a panasz. Kielman várparancsnok például 1582-ben jan. 2-án²⁾ jelenti Komáromból, hogy a katonák türelme teljesen elfogyott, ihatatlan rossz bort mérnek nekik 5 krajczárért, mikor a városban 3 krajczárért igen jó magyar bort lehet kapni. Az osztrák borok behozatala ellen *Pozsony* városa is hivatkozván régi kiváltságaira, többször kikelt, de mivel semmi eredménye sem volt fölszólalásának, 1606-ban a Dunán odaszállított osztrák borokat lefoglalta és eladatta. A behozatal azonban ennek daczára tovább is tartott. S hogy a magyar borokat teljesen kiszoríthassák az örökös tartományokból, II. Mátyás 1615. okt. 16-án nemesak *Ausztriába*, hanem *Morvába* és *Sziléziába* is megtiltotta a magyar borok bevitelét!

Még kell jegyeznünk, hogy a nyugoti részek lakói főleg a csallóköziek maguk is sok osztrák bort hoztak be Magyarországra. Ezek ugyanis eladván Bécsbe vitt áruikat, jobbára hajón jöttek vissza, s egyebek között bort is hoztak magukkal. *Szakállos* lakóit például már Miksa, Rudolf előde, fölmentette a harminczad fizetése alól is, ha osztrák borokat hoznak haza! 1578-ban³⁾ ugyanezek Rudolfot kérik, erősítené meg e nemű kiváltságukat. Ők — írják — halászok s halakat szállítanak *Bécsbe*, honnét borokat hoznak vissza.

Bár semmi nyoma sincs, hogy az 1587-i gabnakiviteli tilalmat visszavonták volna, mintha csak teljesen feledésbe ment volna, évről-évre több gabnát vittek ki hazánkból. 1590. telén *Velenceze* egyszerre 128,000 mérő magyar gabna kivitelére kért engedélyt. Az engedély megadása előtt a magyar urak tanácskozássra ültek össze, s ott kimondták, hogy gabnahiány ugyan nincs Magyarországon, de a növekvő kivitel miatt az árak folytonosan emelkednek. Egy köből búza Kőszeg vidékén 14—16 dénáron kel!⁴⁾ A kivitt gabona legnagyobb része *Tírolba* vándorolt. A szállítás a legtöbbször vízen, olykor azonban szekereken esett meg. A Tírolba való gabnaszállítás még háborús időben sem szünetelt. Így 1594-ben két német keres-

1) Hungr. 14,361. fasc.

2) Hungr. 14,383. fasc.

3) Hungr. 14,375. fasc.

4) V. ö. a *Szemle* 1899. 241. s. köv. lapját.

kedő 9600 mérő gabna kivitelét kérte hazánkból Tirol élelmezésére. Az engedélyt meg is kapták.¹⁾

Ez az év sok csapást hozott a hajózási hivatalra; a háborúban tömérdek hajója elpusztult, azonkívül a Gyórré rendelt s.élelmi cikkekkel megrakott hajókat, nehogy az ellenség kezébe kerüljenek, el kellett sülyeszteni.²⁾ 1594-ben olvassuk először, hogy a hajózási hivatal a Dunán borokat szállít a Regensburgban tartózkodó udvar részére. A 759 akó szállítmányban 49 akó sopronyi és 49 akó tokaji bor is volt.³⁾

1595-ben, bár a háború még javában folyt, meglehetősen mérsékelt árak uralkodtak Magyarországon. *Pozsonyban* a legtisztább gabna mérőjét: 1 frt 5 dénáron adták; a közönséges 75—84 dénáron kelt, a zab 46 dénáron. A bor akója ugyanitt 3 frt volt. *Galgóczon* a legtisztább gabna mérőjét 70 dénáron adták; a bor akóját ugyanitt 4 frt-on. *Nagyszombatban* a gabna mérője 60, a zabé 22 dénáron kelt; a bor akóját 7 frt-on adták.⁴⁾

Ezek az árak azonban a háború miatt évről-évre emelkedtek. 1600-ban már újra kiadták az általános gabonakiviteli tilalmat.⁵⁾ Majd 1604. aug. 31-én elővásárlási jogot adnak Magyarországon Melh. Jörger élelmezési főfelügyelőnek és tisztjeinek. S hogy a kivitelt megakadályozzák, új dunai vámszabályzatot adtak ki, mely alól azonban, az 1604. április 23-án kelt rendelettel, Mátyás a bécsi kereskedőket kivette!⁶⁾ Az új dunai vámszabályzatot, meg a gabnakiviteli tilalmat azonban lépten-nyomon kijátszották. 1604. tavaszán maga az udvari kamara jelenti, hogy az eladók, meg a kereskedők minden intézkedést kijátszanak. Tömérdek gabnát és egyéb árut visznek ki Magyarországból s még harminczadot sem fizetnek. E mellett az útlevelek hamisítása is napirenden van! Hogy mindezek megszűnjenek, a kamara szigorú rendeletet meneszt az összes harminczadosokhoz és a vámosokhoz, nagyobb felügyeletre inti őket és meghagyja, hogy a hamisított útlevelek felmutatóit azonnal börtönbe vessék.⁷⁾

1601-ben⁸⁾ Mátyás főherczeg bizottságot küldött ki a *Morva*

1) Ugyanott, Österreich, 16,790. fasc.

2) Ugyanott, Österreich, 17,655. fasc.

3) Ugyanott, Österreich, 16,789. fasc.

4) Ugyanott: „*Marktpreise aus verschiedenen Städten des Reichs Ungarn.*“

5) Ugyanott, Hungarica, 14,407. fasc.

6) Közös pénzügyi levéltár, Hoffinanz, 13,634. fasc.

7) Ugyanott, 1604. április 14.

8) Hungarica fasc. 14409. 1601. május 5.

hajózhatóvá tételére, hogy a gabonát Morvából és Csehországból hajókon hozhassák a Dunára. A biztosok közt, magyar részről, ott voltak: *Hölgyi* Gáspár és Mihály, *Stomfa* és *Detrekő* várak tisztartói, *Fünfkircher* élelmezési főmester stb. Az építőmester: *Lindau* *Schneider* Tamás is velük ment. Rajzot is készítettek a Morváról, és 8 liszttel rakott hajóval próbát is tettek. A bizottság jelentése szerint a malomgátakon nagyobb nyílásokat kellene vágni Balassa Menyhért birtokán, a pozsonymegyei *Magyarfalván* pedig a Morvából kiömlő ágot el kellene zárni. A folyó különben elég bő vizű és az évnnek legnagyobb részében jól is hajózható.

Sok bajjal járt a végvárak s a Magyarországon lévő csapatok élelmezése a *Bethlen*-fele fölkelések idején. Bár a megelőző években nálunk meglehetősen termés volt¹⁾, a háború idején nálunk is, meg az örökös tartományokban is, mód nélkül felszökött a gabna és a bor ára. Az udvari kamara, meg az élelmezési hivatal hiába kért és könyörgött, nem tudott elegendő élelmet szerezni. 1619-ben a magyar végvárak hadi népe már éhezett.²⁾ Ilyen körülmények között valóságos szerencse volt, hogy az esztergomi érsek gabnakészletét és 800 akó borát átengedte a kincstárnak. Hajókon vitték a dunamenti végvárakba. *Eszterházy* Miklós is megígérte, hogy nagyobb mennyiségű gabnát és bort szállít birtokairól *Fischamend*-be. 1619. január haváig csakugyan küldött 4650 mérő búzát és 500 akó bort *Fischamend*-be, ahol hajóra rakták, s Magyarországra vitték. Mivel azonban *Eszterházy* még 1000 akó bort és 100 mut (3000—3200 mérő) lisztet ígért, a hajósok még decemberben is *Pozsonyban* várták a szállítmány megérkezését. A Duna — írja az udvari kamara decemberben — teljesen jégmentes, az idő nagyon alkalmas a hajózásra, de a hajósok 13 hete hiába várják a gabna és a bor megérkezését; pedig szegény katonák éheznek már a végvárakban.³⁾

A Magyarországon levő hadak élelmezése 1621-ben a készpénz hiánya miatt sok keserű panaszra adott okot. *Bajorországban*, *Alsó- és Felső-Ausztriában* ugyan elegendő gabnát és bort vásároltak, mivel azonban a fizetéssel adósok maradtak, nagyon kevesen adták át gabnájukat vagy borukat. Mindamellet május havában nagymennyiségű élelmet raktak hajókra az osztrák Dunán. A hadsereghez azonban

¹⁾ Így például a bazini és szentgyörgyi uradalmakban 1618-ban a múlt évi (1617.) termésből volt még 2956 akó bor, 3434¹/₂ mérő búza és 1600 kepe búza. A kismartoni uradalomban 1616-ban gabnatized címén 132,134 kalangya folyt be.

²⁾ Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica* 14,457. fasc. az udvari kamara jelentése.

³⁾ Ugyanott, *Hungarica* 14,457. fasc.

hajókon még sem vihették, mivel a táborozás vidékén a Duna hajózhatatlan volt.¹⁾ A Pozsonyban hajókra rakott 30,000 kenyeret és 6200 mérő zabot is e miatt nem vihették a táborba. Szekereket pedig minden eredmény nélkül sürgettek a nádornál. Május 24-én *Bouquoi* tábora már éhezett. „Magyarországból — írja az élelmezési főtiszt — bár volna, semmi élelmet sem hoznak. Felső-Ausztriából 2 hajó liszt, 2400 kupa só és két dereglye romlott zab érkezett. A többit sürgetésekre sem küldték. Bor egy csöpp sincs készletben; a magyaroknak ugyan van boruk, de a császári sereg részére nem adják el! A legrosszabb bor akója 9 tallerra szökött fel. Ebből — úgymond — az következik, hogy két nap múlva nem lesz mit adnom a seregnek!“²⁾ *Bouquoi* fővezér maga is erősen sürgeti a császárhoz intézett leveleiben az élelem szállítását. S mikor ennek sem volt eredménye, az amúgy is megnomorított szegény föld népével tartatta hadait.³⁾

A hadak részére a kenyeret ezúttal is jobbára a dunamenti végvárakban sütötték s kocsikon, vagy ha lehetett hajókon vitték a táborba. A lisztet és a gabonát tehát a végvárakba szállították. 1621. május 18-tól június 6-ig Komáromba jött egy dereglyén (*zwytorzillen*): 81 hordó, azaz 1850 mérő liszt, egy „irerin“ hajón: 159 hordó (1587 mérő) liszt, egy hetes dereglyén: 64 hordó (1364 mérő), egy hatos dereglyén: 32 hordó (682 mérő), egy „klozillen“ hajón: 56 hordó (1152 mérő), egy „zwytorzillen“ hajón: 119 hordó (1970 mérő) liszt, egy „siebnerin“ hajón 35 hordó (679 mérő) zab stb. A nevezett idő alatt *Komáromba* hajókon: 13,967 mérő (alsó-ausztr.) lisztet; 95 mázsa kétszersültet, 1674 mérő zabot hoztak.⁴⁾ A lassú szállítás miatt az élelmezési hivatal 30 új födeles hajót („bedeckte und ausgetäfelte Schüff“) és 30 hajót rendelt. S egyúttal tűzifát is követelt; mert — mint 1621. szept. 11-én jelenti — a végvárakban a sütőműhelyekben nincs fa, s még készpénzért sem lehet kapni; azért sietve 300 ölet kellett vágatni a *bécsi Prater-ben* és hajókon a magyar végvárakba szállítani.⁵⁾ Az ellenség első dolga volt a malmok fölégetése; a császári hadak is ezeket pusztítják el legelőször.

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica 14,460. fasc. „Sonst ist ein zimlicher Proviant-Vorrath nun mehr auf die Schiffe geladen, allein ist die *Tonau* auf die Ort, wo das Volk ligt, solches zu bringen zu klain und khann man mit den Schiffen nit hin kommen.“ 1621. máj. 11.

²⁾ Ugyanott 1621. máj. 24.

³⁾ Ugyanott, *Bouquoi* levelei II. Ferdinándhoz. 1621. jún.

⁴⁾ Ugyanekkor *Neustadtban* 600 akó bort vettek. A borokat szekereken *Fischamendbe* vitték s ott hajókra rakták.

⁵⁾ „Nun ist al hie gar nichts (*Holz*), und fast umb das baare gelt nit zu bekhommen“ etc.

Az élelmezési hivatal véleménye szerint tehát, ézentúl *Fischamendben*, *Bécsben* és *Schwechatban* kell a fő malmokat berendezni. A magyar dunai hajómalmokat meg Bécs alá kell rendelni, ott, az ellenségtől távol, nagyobb hasznukat lehetne venni!¹⁾

A dunamenti végvárak hadi népének állapota a következő években még rosszabbra fordult, mivel gabnát és bort pénzen sem lehetett kapni. Aztán az ellenség leskelődése miatt a dunai hajózás is veszélyessé vált. Csak Komárom rendelkezett gabna- és borkészlettel. Az élelmes várparancsnok, Reiffenberg ugyanis a vár körülvárosa előtt a törököktől nagyobb mennyiségű gabnát és bort vásárolt, s abból élelmezte katonáit. Az ostrom után aztán nyolczszoros árt követelt a kamarától.²⁾ Győr és Érsekújvár őrsege az élelmezési hajók kimaradása miatt 1621-ben szinte az éhhalállal küzdött.³⁾ Győrben 1622-ben bor helyett készpénzt és sőt adtak a katonáknak. Gabnát azonban készpénzért sem tudtak venni.⁴⁾ 1622. nov. 21-én maga a király írja *Lichtenstein* herczegnek, hogy bár 60,000 forintot rendelt a magyar végvárak élelmezésére, a hadi nép mindenütt a végkimerülés előtt áll!⁵⁾

A magyar kamara 1622. decz. 10-én esedezve kérte a királyt, engedné meg, hogy ő felsége hivatalnokai részére 3000 mérő búzát és rozsot hozathasson be a Dunán vám- és harminczadmentesen. Roppant nagy a drágaság — írja — és hihetetlen nagy a hiány a gabnában. A szegény nép elvész, ha nem hoznak számára gabnát *Morvából* és *Ausztriából*.⁶⁾

Természetes, hogy ilyen viszonyok között egyes nagybirtokosok, akik elegendő gabnával rendelkeztek, nagy haszonnal adtak túl féltve örözt gabonájukon. *Thurzó*, *Czobor Imre*, *Osztrosith István* stb. sok ezer mérő gabnát szállítottak a végvárakba. Maga *Osztrosith* 1623-ig 3000 mérőt vitetett Komáromba, de ennél jóval többet elragadtak tőle Bethlen hadai.

1623. tavaszán a gabnahiány és a drágaság legmagasabb fokát érte el. A háború miatt két éve már nem művelték a földeket; még olyan megyében is, mint *Sopron*, amely legtávolabb állott

1) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,460. fasc. „Memorial wegen Proviantierung“ 1621. szept. 11.

2) Ugyanott, *Hoffinanz*, 13,685. fasc. A bor akójáért 32 forintot követelt.

3) Ugyanott, *Hungarica* 14,462. fasc. „siquidem ob defectum annonae plurimi confiniarii vix non fame moriuntur“ etc. A királyi biztosok jelentése Érsekújvárról.

4) Ugyanott, Breiner várparancsnok jelentése.

5) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,462. fasc. „An Fürsten *Lichtenstein*“.

6) Ugyanott, *Hungarica*, 14,462. fasc. „quam gravis inde nata annonae caritas successerit, quamque mira principaliter frumenti egestas“ etc.

a háború szinterétől. A gabnabiány tehát — amint *Thurzó nádor*¹⁾ jelenti ő felségének 1623. január 30-án — az egész országot sújtotta. Április havában — *Pázmány Péter* érsek levele²⁾ szerint — a gabna árát már lehetetlen volt megfizetni, mivel 7 frton adtak egy mérőt. A bor is mód nélkül megdrágult; azelőtt 4—5—6 pénzen adták a végvárakban a katonáknak a bor pintjét; most 40-ért sem lehetett egy pintet kapni!

A nálunk uralkodó drágaság kihatott az örökös tartományokra is, s onnét sem tudtak élelmiczikket hozni Magyarországba. Egyedül felső Ausztria nagybirtokosai rendelkeztek némi gabnakészlettel. Ilyen viszonyok mellett végváraink katonái a szó szoros értelmében éheztek.³⁾ *Eszterházy Miklós Érsekujvár* állapotáról így ír *Pázmány Péternek*: „Én teljességgel elbúsultam az vitézlő rendeknek ez kimondhatatlan szükségét látván. Szüntetenül jönnek reám szánakodásra méltó panaszkodásokkal. Némelyek ugyan nyilván mondják, hogy szabad vagyok véle, ha megöletem is, mert szemem előtt éhel meg nem halhatnak.“ Ő maga, írja tovább, nem segíthet rajtuk, ami kevés gabnája neki van, azzal „az éhel halóját tartom czipónkint véle“. Ha nem segítnek, „mind éhel halnak meg, avagy ki kell innét szökniök.“

A viszonyok ilyenek voltak *Komáromban* és *Győrben* is. Az utóbbi helyen, Ferdinándnak Regensburgban, 1622. decz. 13-án kiadott rendelete szerint a katonák csak féladagot kaptak. 1623. márczius 18-án már azt jelenti az élelmezési hivatal, hogy a győri katonaság három nap óta egy falat kenyert sem kapott!

Ilyen viszonyok közt nagy szerencse volt a végvárakra, hogy *Pázmány Péter* esztergomi érsek 1623. januárban⁴⁾ 1000 mérő búzát adott 2 frt 75 krjával, vagyis a folyó árnál jóval olcsóbban s ezenkívül még 1400 mérő búzát, 600 mérő zabot à 50 den. és 215 mérő árpát à 75 denárjával ajánlott föl a végvárak részére. Ugyanő április végén, mikor legnagyobb volt a drágaság, a rendes árnak egyharmadáért átengedte még meglevő gabnakészletét. A veszprémi püspök („Bischof

1) „Certum est, magna egestate et frumenti defectu non tantum praesidia confinaria, sed et omnes Hungariae partes misere premi. Omnia enim proximis annis consumpta sunt, nec agri inseminari, neque debite excoluerunt.“ *Hungarica* 14,463. fasc. 1623.

2) „Licet frumenti pretium in immensum excreverit, adeo ut septem florenis Ungaricis mensura una vendatur.“ Levele az udvari kamarához. *Hung.* 14,463. fasc.

3) „Quandoquidem — írja a magyar kamara — passim ubique videamus annonae et rerum penuriam summam non solum esse sed extremam fore penuriam, in confinis autem intolerabilem inter milites egestatem esse intelligamus.“

4) Levele az udv. kamarához 22. április 1623.

von Schymegg!*) szintén átengedett 1000 győri mérőt, két mérőjét 3 birodalmi tallérért.

Mindez persze távolról sem lévén elegendő, *felső Ausztriában* kerestek gabonát. Amit azonban a *Khuen* örökösöktől és *Meggau* gróftól kaphattak, az udvar szükségletére lefoglalták. Márczius 18-án a *fischamendi molnártól*, Huebertől szereztek 1550 mérő lisztet *Győr* részére 5618 frtéért. Hajón vitték sietve az éhező hadi népnek. Ugyanekkor a *mölki kolostortól* is vettek a *győriek* részére 300 muth gabonát, azaz 9300 mérőt.

Az akkori szokás szerint azt *Fischamend*-ben akarták megőrletetni. A győri Proviantverwalter azonban ellenezte s azt kívánta, hogy a gabonát *Mölk*ből hajón egyenest *Győrbe* hozzák és ott öröltessék meg. *Fischamend*-ben ugyan több lisztet készítenek búzából, mint Magyarországon — írja *Zanger* győri Proviantverwalter — de azért mégis előnyösebb lesz az itteni örletés. A 31 mérőből, azaz egy mutból, 3 mérő a molnáré; a többi 28 mérőből itt Győrött 31 cseh mérő liszt és 6 mérő korpá lesz. Ámde a korpát nagyon is használhatni kenyérsütésnél. Az itteni lisztből jobb kenyér sül, mint a *fischamendiből*. *Győr* körül negyven malom van most a *Dunán*! Katonai erővel kényszeríteni lehetne őket, hogy azonnal öröljék meg a gabonát! Hamarabb lesz tehát liszt. Aztán így a hordókba való csomagolás költsége is elmarad s nem kell a hajósokat fegyveres néppel kényszeríteni — amint *Fischamendben* szokás — a liszt lehozására. A gabonát tehát *Mölk*ből egyenest *Győrbe* kell hajóztatni. Így is történt.

1623. márcziusában az udvar részére szükséges borokat *Bazin*-ból, *Szentgyörgyről* s részben *Sopronból* szekereken vitték a a pozsonyi dunapartra, hogy onnét *Bécsbe* vízi úton vigyék. Nem lévén szekér kapható, a sziléziai borkereskedők szekereivel vitték *Pozsonyba*. Márcz. 30-án a magyar kamara három nagy hajót töltött meg 101 hordóval, 1327 akónyi borral. A hajókat azonban — írja a kamara — azonnal küldjék vissza *Bécsből*, hogy a borok szállítását folytathassák; mert a kamara rendelkezésére nem áll több hajó.

Az árviszonyok az 1623. évi aratás után sem igen javultak. Az élelmezési hivatal jelentése szerint szeptember havában a búza mérője *Pozsonyban* 7 frt 30 kron (pozsonyi mérő), *Nagyszombatban* meg 4 frt 50 kr-on kelt német pénzben. Mivel két nagyszombati mérő egy pozsonyit tett ki, e szerint Nagyszombatban egy pozsonyi mérő buzáért 9 frtnál is többet követeltek.¹⁾

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár Hungarica, 14,463.

Pázmány Péter a végvárak számára most is 1 frt 50 kr-on szállította a gabna mérőjét. *Bethlen* második felkelésekor azonban összes gabnakészletét elragadták a felkelők. Pedig — írja az érsek — 2170 mérő búza és 1200 akó bor már hajókra rakva várta a továbbszállítást.¹⁾

Bethlen támadása még jobban növelte az amúgy is túrhetetlen drágaságot. A pénzérték ingadozása és a jó magyar pénz ritkasága aztán betetétzte az általános nyomort. Az élelmezési hivatal meg az udvari kamara nem birtak gabnát, fát és só t küldeni a végvárakba és hogy a katonák nyomorán valamit segítsenek, erőszakos eszközökhöz nyultak. *Ferdinánd* ugyanis, engedvén a kamara kívánságának, meghagyta a várkapitányoknak, hogy a városokban házról házra járva, minden kimélet és a személyre és állásra való minden tekintet nélkül mindenemű gabonát összeírjanak és zár alá vegyenek.²⁾ A kapitányoknak azt is megengedte, hogy az összeírásnál katonai erőt alkalmazhassanak s a magyar kamara támogatását is igénybe vegyék.

Ezenkívül *Cseh* és *Morvaország*ból szekerekkel minden nélkülözhető gabonát és lisztet a *Duna* partjára rendelt, hogy onnét hajókon Magyarországra vigyék. Magából *Brünn*ből szeptemberben 9300 mérő búza és 1240 mérő liszt jött így a *Dunához*, onnét pedig hajókon a végvárakba. Azután is egymást érték a szekerek az osztrák *Duna* mellett — írja az élelmezési hivatal — ámde hajó és hajós hiányában, csak lassankint folyt a szállítás a magyar végvárak felé.

Gabonahiány miatt még 1627-ben is nagy volt a panasz. *Ferdinánd* csak úgy tudott *Komárom* részére 2000 mérő búzát szerezni, hogy annak fejében jelentékeny birtokrészt adott a tatai főkapitánynak.³⁾ Csak az 1630. évről olvassuk, hogy egész Magyarországon felette bő termés volt, s mivel pedig ugyanezen évben az örökös tartományokban alig termelt valami, gabnakivitelünk jelentékenyen emelkedett. Még az udvari istállók számára is Magyarországból vitték a zabot. *Szilvai*, *pozsonyi* harminczados egymaga 9600 mérő zabot szállított e célra *Bécsbe*.⁴⁾ Nagybirtokosaink meg élvén az alkalommal, ahol csak lehetett, összevásárolták a gabonát s mint saját termésüket vitették az örökös tartományokba. A Magyarországból birtokos osztrák urak meg saját termésüket szállították vám- és harminczadmentesen külföldre. A

1) Ugyanott, *Pázmány Péter* levele 1623. okt. 22.

2) *Kollonits Ernő*höz, a *pozsonyi kapitány*hoz így ír *Ferdinánd*: „quemadmodum alibi iam ordinatum, ita etiam *Pozsony* communem visitationem aut perquisitionem omnis generis frumentí, tritici, aut siliginis quod ibi apud quoscunque vel ubicunque, aut civibus aut aliis proprium, aut aliunde illuc veluti ad locum securiorem comportatum reperitur sine ullo personarum respectu quantocumque effectui instituat“ etc.

3) Ugyanott, *Hungarica*, 1627. június 14.

4) Ugyanott, *Hungarica*, 14,481. fasc.

borokat — írja az udvari kamara 1637-ben — Magyarországból rendszeren *Bajorországba* szállították, még pedig a Dunán.¹⁾ 1635-ben azonban Ausztriában beszüntették az útlevelek kiadását s megtiltották a gabnakivitelt.²⁾ Két évre rá az udvari kamara a magyar és az osztrák főurak összevásárlásait és kereskedését korlátozta.³⁾

Az élélmezési tárházakba 1643-ban június 1-től novemberig⁴⁾ szállították: a primás 25,498 (bécsi) mérő gabnát, *Pálffy* 43,255 (bécsi) mérőt, Ulrich von *Ganghofen* 7270 mérőt, *Pfeifer* 2181 mérőt, *Alsó-Ausztria* contributiojából 4449 mérőt. Bort a primás 6000 akóval, a walpersdorfi uradalom 1000, *Geyer* Kristóf 1138^{1/2}, *Leysner* Kristóf 1899^{1/2}, *Geroldt* 400 akót.

A Rákóczy-féle fölkelés évében elég bőséges termés volt Magyarorszában; gabonát mindenütt lehetett kapni s az árak igen mérsékelték voltak. Amint Rákóczy mozgolódásának híre érkezett, az udvari kamara meg az élélmezési hivatal azonnal hozzáfogott a császári seregek részére szükséges gabona összevásárlásához. A *Pálffy* testvérektől 15,500 mérő gabonát és 4000 csöbör bort vásároltak. A szerződés szerint a *Pálffy*knak a gabonát *Pozsonyig* kellett szállítaniok, s onnét hajókon vitték le a végvárokba. A *Pálffy* testvérek a gabona mérőjét (pozsonyit) 1 frton; a bor akóját 2 frt 50 kr-on szállították. A rendek, továbbá *Pozsony*, *Semptc*, *Nagyszombat*, *Léva*, *Sellye*, *Tapolcsány*, *Szent-Benedek* és Gallokeörben (?) városok 26,000 mérő lisztet és 80,000 mérő gabonát ajánlottak meg. A primás, a véle kötött szerződés értelmében 15,000 (nagyszombati) mérő gabnát szállított Érsekujvárra.

Gabona tehát lett volna elég, de, mint a nádor és a magyar tanácsurak jelentik, nem volt elegendő malom az őrlésre és kocsira szállításra.⁵⁾ A nádor és a magyar kamara tehát arra kérték az udvari kamarát, hogy *Ausztriából* küldjön hajókon lisztet Magyarországba; mivel 40,000 darab kenyér kell naponként. Úgy látszik, hogy az udvari kamara a magyar urak felszólítása nélkül is szivesen megtette ezt. A főhajózási hivatal jelentése szerint ugyanis 1644. április elsejéig több mint 300 hajó élelem és munitio érkezett Magyarországra.

1) Közös pénzügyi levéltár, Hoffinanz, 13,731. fasc.

2) Ugyanott, Hoffinanz, 13,723. fasc. 1635. márcz. 18.

3) Ugyanott, Hoffinanz, 13,731. fasc.

4) Hungarica fasc. 14,508.

5) Köz. pénz. levélt. Hungarica 14,508. fasc. „Puncta domini Palatini et aliorum nonnullorum dominorum consiliariorum Suae Majestati insinuata“ . . . „licet non deesset hoc in regno frumentum sufficiens, cum tamen in molis uti et in vectura maximae difficultates hic sint . . . supplicamus humillime Suae Maj. dignaretur gratiose aliquot maiores naves farina onustas per Danubium mitti mandare“ etc.

Ezenkívül *Althan* gróf 6200 mérő búzát és 3100 mérő zabot szállított *Pozsonyba*. S hogy a Magyarországhoz összegyűlt gabonamennyiséget könnyebben szállíthassák a *Dunához*, az udv. kamara *Bécsből* s más osztrák városokból hajókon minden nélkülözhető szekeret Magyarországra rendelt, s ezenkívül kocsivásárlásra *Ausztriában* 3000 frtot utalványozott.¹⁾

A Pálffy által 1644-ben szállított 15,500 mérő gabonát *Galgócson* és *Tapolcsányban* öröltette a kincstár („wegen des vorhandenenen schönen Mühlwerks“). A galgóczi molnárak azonban 2000 mérő gabnából 600-at elloptak s bár megintették őket, hallani sem akartak a csalárd úton szerzett gabona visszaadásáról.²⁾ Ez a lopás valószínűleg azért történt, mert a galgóczi molnárokat akarattuk ellenére korpával fizették. A Galgócra küldött élelmezési liszt ugyanis utasítással kapta, hogy az őrlés kezdetén jelen legyen; a malomköveket rendbe hozassa („die Stain recht hauen lassen“), s míg egy mérőt meg nem öröltek, addig a malomból ne távozzék. Vigyázzon — mondja az utasítás — hogy minden mérő gabnából $1\frac{3}{4}$ mérő liszt és korpa legyen. A korpát adja a molnároknak. Minden mérő gabona után tehát netto: $1\frac{1}{4}$ mérő, vagyis 30—31 font lisztet követeljen. A lisztet hordókba csomagoltassa, a hordók tetejét jól elzárassa („die Böden mit Spatten wohl verwahret“), s minden hordóra rávéssesse, mennyi liszt van benne.³⁾

A Rákóczy-féle felkelési évet leszámítván, a békés időben kevés katonaság tartózkodott Magyarországhoz, s így meglehetősen kevés gabonát hoztak hozzánk az örökös tartományokból. A magyar végváratok jobbára magyar gabnával látták el. Komárom élelmezését például *Puchaimb János Kristóf* vállalta magára, aki a vele kötött szerződés szerint 1650-től fogva évenként 2286 (komáromi) mérő búzát szállított 4000 frt-ért.⁴⁾ A gabona mellett természetesen a bort is őszálította, még pedig jobbára *Ausztriából*. 1642-ben⁵⁾ *Hans Rau* komáromi sőtiszt hoz Ausztriából hajón nagyobb mennyiségű bort Komáromba. Már közel volt a városhoz, mikor a nagy vihar elkapta hajóját és a török partra sodorta. A hajóslegények a partra ugortak, s a köteleket erősítették.

1) Ugyanott. 1644. máj. 6. Az udvari kamara jelentése ő felségéhez.

2) K. p. l. 14,510. fasc. Ferdinand rendelete Forgách Ádámhoz: „Praefectus annonae nostrae campestris Abraham Hoffmann molitores in oppido Galgócziensi de duobus millibus metretarum frumenti sexcentas fraudulenter detinuerint, nec hucusque eas debito modo restituere voluerint.“

3) Instruction für den Proviantverwaller, Galgócz 1644. április 17.

4) Ugyanott, Hoffinanz 13,777. fasc.

5) Hungr. 14,504. fasc.

E közben kilencz török huszár ott termelt s rámentek a hajóra. Előbb — írja Rau — nagyot ittak a borokból, aztán a hajóslegényekkel partra szállították a borokat. S miután Rau uramnak 140 frnyi pénzét is elvitték, üres kézzel bocsátották el embereivel együtt.

Bár a magyar boroknak bevitelét az örökös tartományokba 1531. jún. 16-án II. Ferdinánd is eltiltotta. III. Ferdinánd 1654-ben¹⁾ az alsó-ausztriai rendeknél keresztül vitte, hogy 20,000 akó magyar bort akadály nélkül át bocsátottak. Hová vitték azonban e borokat, nem említik.

1660-ban, amint a császári sereg Magyarországra jött, a nagyarányú gabna szállítás újra megkezdődött. Ezúttal nem annyira Ausztria, mint inkább *Morva* és Magyarország szolgáltatta a szükséges gabnaneműt. Morvaországban öt nagy tárházat tölthettek meg gabonával. 1660. év őszén e tárházakban 4078 mérő búza, 16,984 mérő rozs, 1692 m. árpa, 8649 m. zab, 29,585 m. liszt és 1672 mérő árpaliszt volt. A 61,930 mérőre rúgó gabnaneműt az *Árva folyón* akarták Magyarországra hozni, de mivel a folyóhoz szállítás sok nehézséggel járt, inkább a *Morva folyót* választották.²⁾

A következő évben Rottal János intézi a gabnaszállítást Morvából. Ezúttal nem a Morván, hanem a *Vág folyón* történik a szállítás. Egy magyar kamarai tanácsost rendelnek a magyar határhoz, hogy az ottani erdőkben a szálakhoz szükséges fát vágattassa és *Vágúj helyig* (Neustadium Hungaricum) szállíttassa. A gabonát és lisztet ugyanis kizárólag szálakon bocsátották alá Komáromig.³⁾

Morván kívül Ausztriából is folyt a gabnaszállítás a Dunán. Egyes magyar urak is jelentékeny mennyiségű gabnát bocsátottak a kincstár rendelkezésére. Az érsekújvári élelmezési tiszt 1661-ben⁴⁾ *Nyitra megyében* 100,000 (nagyszombati) mérő gabonát vásárolt a magyar uraktól; *Perényitől* 30,000, *Kereszturtytól* 15,000, *Alvinczytól* 10,000, *Hölggyitől* 25,000 és *Párucczytól* 20,000 mérőt. Így *Czobor* Ádám 1661-ben 3000 nagy győri mérőt (melyből 30 egyenlő 36 $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérővel) adott el az élelmezési hivatalnak; *Hölggyi* Gáspár meg csupán 1660-ban húszezer mérőt. Ez utóbbit *Nagyszombatból* szállították el.⁵⁾

1662-ben rengeteg gabna és liszt gyűlt össze *Komáromban*. Ez év decz. 15-ig Frombelt élelmezési felügyelő csupán Souches csapatai

1) Hungr. 14,532. fasc.

2) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,548. fasc.

3) Ugyanott, Hungarica, 14,549. fasc. „non per naves sed per ligna colligata vulgo floss fieri possit“ etc.

4) Hungarica. 14,549. fasc. 1661.

5) Ugyanott. Ez a 20,000 nagyszombati mérő 10 ezer pozsonyi mérőt tett ki.

részére 832 mérő rozst, 1,086,188 font lisztet, 143,489 félfontos kenyeret, 9847 küfl. sőt, 1100 lisztes hordót, 252¹/₂ öl fát és 510 darab deszkát adott ki Komáromból.¹⁾ Deczember havában irtóztató vihar dühöngött végig a Dunán. Frombelt jelentése szerint a 84 hajóból álló komáromi hidat izzé-porrá törte s a gabnával megterhelt hajókat elsüllyesztette.

1663-ban a morvai tárházakban ismét 107,450 mérő liszt várt a továbbszállításra. Május 13-án *Vágujhelyen*, a hol a Vágon készen álló szálakra rákták a hordókat, 1231 hordó liszt (21529 mérő) állott. Mivel a szálozás szél mellett és éjjel is könnyen ment, a szállítás gyorsan folyt. Még a nyár beállta előtt Újvárra vittek 80 szálon 250 hordóban 4596 mérő lisztet, Komáromba 112 szálon 560 hordóban 9634 mérőt. A még hátrálékos 93,219 mérőnek Komáromba szállítására 1200 szál volt szükséges.²⁾

1664. őszén *Bécsből* hoznak le 720 hordó lisztet 12 hajón. A hajósok díja és egyéb költség csupán *Haimburgig* 835 forintra rügött.³⁾ Ez év szeptember havában Győrben, Pozsonyban, Óvárt, Pápán és Komáromban 88,544 mérő liszt volt készletben! Liszt tehát volt bőven, de annál nagyobb volt a hiány a fában. Már 1663-ban fahiány miatt nem tudtak a végvárakban kenyeret sütni. A hadi kommisszáriusok ekkor minden 90 mérő gabnához hét öl tüzi fát is rendeltek. Ám 1665-ben újra beállt a fahiány. Ekkor a magyar kamarát kérdezték meg, nem lehetne-e a bajon segíteni. A magyar kamara azonban nem tudott kielégítő választ adni.⁴⁾ Így állván a dolog a hajókat, szálakat meg a lisztes hordókat tüzelték. Az utóbbiak visszaszállításának különben sem volt értelme, mert még a gabna számára sem volt elegendő földött helyiség; a szabadban pedig hamar tönkrement. 1665-ben például 1500 üres lisztes hordó ment szét Pozsonyban és Haimburgban a szabad ég alatt. Ötven öl tüzi fa lett belőle.⁵⁾

Mint minden háború idején, úgy ez alkalommal is sok kereskedő akadt, a ki a hadsereg részére élelmet szállított. Volt köztük magyar is bőven. Sőt voltak urak is, akik szívesen felhasználták a kínálkozó alkalmat a kereskedésre. Így *Montroschieri* (?) grófné *Pogrányi* Mária hajón szállíttatá Bécsből az élelmi czikkeket és egyéb árukat a sereg részére. 1664 őszén például 100 hordó bort, 12 hordó pálinkát, 12

1) Ugyanott, *Hungarica*, 14,553. fasc.

2) Ugyanott, *Hungarica*, 14,553—55. fasc. „*Proviand-Vorrath in Mähren*“.

3) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,557. fasc., okt. 22.

4) Ugyanott, *Hungarica*, 14,558. fasc. 1665. ápril 4.

5) Ugyanott, az élelmezési hivatal szállíttatta vissza Pozsonyba és Haimburgba.

mázsa morva sajtot, kétezer köből zabot, vaját, nagy mennyiségű kenyeret, kész sarukat és bakancsokat vitet a Dunán Bécsből Magyarországra.¹⁾

Az sem új dolog, hogy az élelmezési tisztok a háborút is fölhasználták saját zsebeik megtöltésére. Hass „obristproviantamts lieutenant“-ról jelentik, hogy a jó gabonát árpával rontotta meg, a birodalmi segélycsapatok hajóit meg potom áron váltotta be s számadásaiba mégis a lehető legmagasabb árakat vezette be.²⁾

A kurucz-labancz háborúk idején állandóan nagyobb számú katonaság tartózkodván Magyarországon, a dunamenti végvárak tárházaiba évről-évre nagymennyiségű gabonát és lisztet szállítottak. Hogy a gabonát megőrölhessék, Komáromban és Lipótváron szaporították a császári hajómalmok számát. Az 1675-iki kimutatás szerint dunamenti végvárainkba egy-egy év alatt jóval több mint ötvenezer mázsa lisztet szállítottak. A nevezett évben Győrben (Pápát és Veszprémet is innét élelmezték) 2789 mázsa liszt volt készletben, ehhez szállítottak még 13,750 mázsát. Komáromban (Gutát is innét élelmezték) a készlet 3503 mázsára rúgott, kellett még ehhez 7980 mázsa. Pozsonyban a lisztkészlet 5129 mázsa volt, hoztak ehhez még 3130 mázsát. Lipótváron a készlet 9223 mázsa, a szükséglet 17,553 mázsára rúgott. Óvárt 1861 mázsa liszt volt a tárházban s ehhez még 1050 mázsát szállítottak. A felsorolt végvárak tárházaiba tehát 1675-ben 65,973 mázsa lisztet szállítottak.³⁾

A háborús idők meg a nagy fogyasztás miatt 1676-ban már ismét erősen érezhető volt Magyarországon a gabonahiány. Ez év őszén a hadi tanács a magyar kancelláriát kérte föl, intézkednék, hogy a gabonahiány Magyarországon megszűnjék s hogy így a végvárakat könnyebben lehessen élelmezni. A hadi tanács a gabonahiány egyik főokát a nagy arányú pálinkafőzésben látván, azt kívánta, hogy a bűzából való pálinkafőzést minden vármegyében eltiltsák. 1677. január 20-án ez megtörtént. Az üstöket összeírták s elkobozták. A lipesei uradalomban egymagában 150 üstöt írtak össze. A pálinkafőzés eltiltásával azonban még sem szűnt meg a gabonahiány. Hiábavaló dolog volt tehát a tilalom, egész sereg szegény embert fosztottak meg a kenyérkéresettől — írja a bányavárosok kamara grófja — s mégis nagy a hiány még a zabkenyérben is.⁴⁾

1) Ugyanott, Hungarica, 14,557. fasc.

2) Ugyanott, Hungarica, 14,589. fasc.

3) Ugyanott, Hungarica, 14,587. fasc.

4) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,597. fasc. „*Consignatio des Pranntwein-Prenner welche sich vermög den 20. jan. 1677. abgezöhlter Khessl befunden haben*“.

Nagyobb eredménnyel járt, de a termelőkre nézve még nagyobb csapást mért az az intézkedés, hogy a gabna árát, tekintet nélkül a viszonyokra, az udvari kamara és a hadi tanács szabták meg! Ez ellen az igazságtalan intézkedés ellen a rendek csak az 1681. országgyűlésen szólalhattak fel.

1681-ben Felső-Magyarországban meglehetősen termés volt, de a hódoltságban, főleg a Dunántúl alig termelt valami. Nehogy a kereskedők s a birtokosok összevásárolják és török földre szállítsák a gabnát, Lipót 1681. nov. 14-én betiltotta a gabnakivitelt török területre. A végvárak kapitányainak szigorúan meghagyta, hogy a Dunán minden lefelé tartó gabnás hajót föltartóztassanak.¹⁾ Kétségtelen dolog, hogy Lipótnak e rendelete eléggé indokolt volt. Magyarországon ugyanis nem tudtak elég gabnát szerezni a hadsereg részére s így ismét az örökös tartományokból meg *Bajorországból* szállítottak. 1682-ben már *Legyelországban* is vásárolnak gabonát. Ezt azonban megtudván Tökölyi, a *Lubomirsky* herceg birtokán elhelyezett 3000 köböl buza kiadását követelte. Mivel követelését nem teljesítették, mindent elkövetett, hogy a Lengyelországban összevásárolt gabonát kézrekerítse.²⁾

1682 nyarán 20,000 embert küldtek Magyarországra. E császári csapatok legnagyobb részét a *Csallóközben* helyezték el. A csapatok élelmezésére hat havi időtartamra 46,080 mázsa liszt, azaz $83,478\frac{3}{8}$ mérő gabona kellett. Mivel a Csallóközben egy muth gabna ára 31 frt volt, a szükséges 2782 muth és $18\frac{3}{8}$ mérő 86,242 frtba került volna. Ezt az árat magasnak találta az udvari kamara, azért a haditanácssal egyértelműen kimondotta, hogy a Csallóközben a gabna muth-ja (30—32 alsó-ausztriai mérő) 20 frt legyen. Ilyen árban vásárolták össze aztán a gabnát s azzal együtt, a mit Ausztriában szereztek, Komáromba, Győrbe, Pozsonyba és Haimburgba szállították. A kenyeret ugyanis 1659 óta rendszeresen a végvárakban sütötték.³⁾

Az élelmezési hivatal jelentése szerint 1682 október havában Lipótváron, Komáromban és Győrben egyenkint 12,000 mázsa liszt volt készletben. Pozsonyban, Óvárrott és Nagyszombatban még több lisztet halmoztak össze. De 100,000 mázsa liszt — írja az élelmezési hivatal — nagyobb hadsereg élelmezésére nem elégséges; azért legalább 450,000 mázsa gabna kell még a dunamenti végvárakba. Nagyobb mennyiségű kétszersültet is lehetne szállítani; *Haimburgban* már van is mintegy 1800 mázsára való. Ennek készítéséhez a *strassburgiak* kitünően

¹⁾ Ugyanott, *Hungarica*, 14,620. fasc.

²⁾ Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,627. fasc. 1682. szept. 15. Zierovszky császári residens és a császári biztosok jelentései.

³⁾ Ugyanott, *Hungarica*, 14,625. fasc. 1682. júl. 15.

értenek. A kétszersült mint élelmezési cikk a legutóbbi *rajnai* hadjáratban kitünően bevált. Könnyű árú lévén, szállítása igen kevésbe kerül.¹⁾

Lipót e jelentés vétele után 1682. december havában elrendelte, hogy újra 100,000 mázsa lisztet szállítsanak a dunamenti végvárakba. A szállítást, az udvari kamara és a főélelmezési hivatal közt létrejött szerződés értelmében, az utóbbi teljesítette.²⁾

Jellemző a magyar viszonyokra, hogy ezen időben már a szénát is *Morvaországból* szállították Magyarországra! A mint 1682 márczius 26-án jelentik az udvari kamarának, a *Vágfolyón*, „salvi passus“ mellett nagy mennyiségben jön a széna Magyarországra. A szállítást magánfelek részére megtiltották.³⁾

Ugy látszik, hogy 1682-ben a török területen igen jó ára volt a gabonának, mert egyes kereskedők és vállalkozók — amint az udvari kamarának jelentik — nagy mennyiségben szállították a gabnát a Dunán török földre. E miatt Lipót június 20-án rendeletet menesztett a győri és a komáromi várkapitányokhoz, meghagyván nekik, hogy egyetlen gabnával terhelt hajót se bocsássanak török területre s ami jön, azt foglalják le s az élelmezési hivatal számára váltsák be. A magyar kancellária ugyanilyen rendeletet küldött Győr, Komárom, Nyitra, Sopron stb. vármegyékhez, megtiltván a gabnaszállítást török földre, mert ezzel — ugymond — nem csak a törökön segítenek, hanem egyúttal a kereszténységnek is ártanak, mivel a gabnával együtt a hajók is török földön maradnak.⁴⁾

A török háború kitörésekor a hajók nagy részét Bécsnél tartogatták s így Bécs ostromlása előtt nagyon kevés jutott Magyarországra. Dörtsch Antal élelmezési kommisszárius emiatt erősen panaszkodott; neki — írja 1683. júniusában — 30,000 mérő zabot és 10,000 mázsa lisztet kellett Ausztriából Győrbe és Komáromba szállítania. E célra 12 dereglyét rendeltek, melyek háromezer mázsánál többet nem bírtak el; eddig azonban, bár a nyár is itt van, egyetlen hajót sem kapott.⁵⁾ Bécs fölmentése után ismét hajóhiány miatt panaszkodik Ortner hajómester és főélelelmezés szállító. Eddig — írja november 21-én — csak 12 dereglye zabot szállíthatott Magyarországra, több hajót nem kaphatott s így a szállítás teljesen megakadt. Pedig *Nussdorfban* 600, *Bécsnél* 150 megpakott szál vesztéget. Ezekon 6100 hordó liszt és 3400 mérő zab van.

1) Ugyanott, Hungarica, 14,627. fasc.

2) Ugyanott, Hungarica, 14,628. fasc. „Mehl-Appaldo“.

3) Ugyanott, Hungarica, 14,623. fasc.

4) Ugyanott, Hungarica, 14,624. fasc.

5) Ugyanott, Hungarica, 14,631. fasc.

Ez élelem Magyarországra szállítására legalább 26 dereglýe (sechserin) kellene. A hajózási idő már véget ért; az eső éjjel-nappal szakad, a vihar több szálát már szétszakított, ha nem küldenek hajókat a zab és a liszt átrakására és továbbszállítására, minden tönkremegy.¹⁾

Az annyira hangoztatott hajóhiánynak az volt az oka, hogy Bécs fölmentése után az összes élelmi és municziós hajókat egyszerre Magyarországra a végvárakba küldték, vissza pedig alig került valami, mivel jobbára elhasználták. A fahiány ugyanis oly nagy volt, hogy a katonaság kénytelen volt a szétvert hajókkal tüzelni. Mivel pedig ez sem volt elegendő, az udvari kamarát valósággal ostromolták a kérésekkel, küldene fát a Magyarországon levő csapatok részére. A badeni örgróf például 1683 okt. 24-én arra kéri az udvari kamarát, hogy irgalomból legalább beteg katonái számára rendeljen tüzelőfát, különben nyomorultan kell elveszniök.²⁾

Az 1683-ban felmerült sok baj és panasz elkerülése céljából a következő évben felállítják, illetve szervezik a tábori és élelmezési hajóhivatalt (Feld- und Proviantschiffamt). A részére kiadott pátenis értelmében, méltányos áron mindenütt, főleg a Duna partjain, minden hajót lefoglalhat s a hajósokat kényszerítheti, hogy szolgálatba álljanak.³⁾ A kamara a „Proviantschiffamt“ részére még ez évben ötszáz új hajót rendelt *Gmundenben*. Májusban már eregették az új hajókat Bécs felé. A hajók felszerelésére is sokat költöttek. Csupán kötélre 5067 frtot adtak ki.⁴⁾

Az élelemszállítás könnyítése céljából Lipót 1684. márcz. 30-án elrendelte, hogy ezentúl a lisztet és gabnát, amit szálakon hoznak *Bécsbe*, vagy *Nussdorfbá*, a régi szokástól eltérően ezentúl átrakodás nélkül kell *Magyaróvárra* szállítani. Óváratt azután hajókra kell rakni s úgy tovább szállítani Győrbe és Komáromba. A Magyaróvárt maradó üres szálakat kincstári malmok építésére lehet fordítani.⁵⁾

A felmentő hadjáratok ez éveiben állandóan nagy hadsereg tartózkodván Magyarországon, a hajózási hivatal egymaga nem bírta a szállítást, részben tehát vállalkozókra kellett bízni. E vállalkozók között a legismertebb és a leghatalmasabb az öreg *Oppenheimer* udvari zsidó

1) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,632. fasc. A hajók küldését, illetőleg a Magyarországon lévők felvontatását 1683. decz. 31-én rendelte el Lipót, 6000 frtot rendelvén a költségekre.

2) Ugyanott, *Hungarica*, 14,631. fasc. (elendiglich krepiren müssen“)

3) Ugyanott, 1684. márczius.

4) Ugyanott, *Hungarica*, 14,634. fasc. 1684. májusában a Proviantschiffwesen kiadása a hajókon és felszereléseken kívül 7380 frt-ra rugott.

5) Ugyanott, *Hungarica*, 14,634. fasc. 1684. márcz. 30.

volt, aki Jud von Heidelberg-nek írta magát. Nem volt az a gabonamennyiség, aminek szállítását el nem vállalta volna. Bajorországot, az örökös tartományokat, Cseh- és Morvaországot meg hazánkat valósággal elárasztották emberei s összevásároltak minden gabnát és takarmányt. Olyik évben egész kis flottája járt a Dunán, mert hajói nemcsak élelmiszereket, hanem hadiszereket meg csapatokat is szállítottak. E kor összes vállalkozói között ő volt a legpontosabb és legmegbízhatóbb, ami annál inkább dicséretre méltó, mivel a kincstár olykor százezrekkel adósa maradt.

1685-ben az udvari kamara *Hochburg* élelmezési főfelügyelővel kötött szerződést 100,000 mázsa liszt szállítására. Hochburg a szerződésileg kikötött mennyiségből 39,913 mázsát szállított hajókon Györbe és 59,471 mázsát Komáromba. A többivel hátralékban maradt.¹⁾ Ugyanez év tavaszán *Oppenheimer* 18,000 mázsa lisztet szállított Pozsonyba; nov. 22-én már újabb 40,000 mázsa szállítása vált szükségessé.²⁾

Buda visszafoglalásának évében már jó eleve gondoskodtak a dunamenti végvárak tárházainak megtöltéséről. Hogy a szállítás körül baj ne essék, a *Proviantschiffamt* mellé tizenhat hajós *Maisterschaft*-ot rendeltek azaz 160 embert. A municziós hajók vezetésére külön 20 hajóvezetőt és 80 közhajóst fogadtak zsoldba.³⁾ Ezenkívül *Oppenheimerrel* és másokkal nagyobb mennyiségű gabna és liszt szállítására szerződést kötöttek. A kamara a *lärnpecheramt*-tól is kölcsönzött 60 hajót. *Oppenheimer*t meg biztosította, hogy üres hajóit be fogja váltani. 1686. április havában a dunamenti végvárak tárházaiban 223,918 mázsa liszt és 708,399 porció kétszersült (*zwieback*) volt készletben. A vállalkozóknak azonban május havára még 79.000 mázsa lisztet és 100,000 mérő zabot kellett szállítaniok.⁴⁾ Ilyen arányokban folyt a szállítás a nyáron át is. Őszre azonban már a hatalmas *Oppenheimer* sem győzte hajókkal s talpakon szállította az élelmi cikkeket a tábor részére.⁵⁾

A következő évben (1687.) 80,000 mázsa lisztre volt szükség, de 83,983 mázsát szállítottak. Óvárt, Pozsonyban, Györben, Komáromban, Esztergomban és Budán 10,242 hordó liszt, 2906 mérő rozs, 70,709 mérő zab, 101 mérő árpa és 987,159 porció kétszersült volt készletben.

1) Közös pénzügyi levéltár, Hoffinanz, 13,874. fasc.

2) Ugyanott, Hoffinanz, 13,873. fasc. 1685. nov. 22.

3) Ugyanott, Hoffinanz 13,874. fasc. Egy *Maisterschaft*-ban 10 hajós volt. A hajóvezető havi zsoldja 24 frt, a kormányosé 18 frt, a közhajósé 15 frt volt. A tíz *Maisterschaft* tehát havonként 2592 frt-ot kapott. A municziós hajók legénységének (100 embernek) havonként 1110 frt járt. A *Proviantschiffamt* kapitánya havonként 80 frt, a *Proviantschiffmeister* havonként 40 frt zsoldot húzott.

4) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,616. fasc.

5) Ugyanott, Hoffinanz, 13,876. fasc.

A táborkar részére két nagy hajón 159 hordó (1335 mázsa) igen finom lisztet is szállítottak. Azonban az egyik hajó négy mérföldnyire Pozsony alatt elsüllyedt, a másik szerencsésen leért Budára.¹⁾ A fentebbieken kívül *Oppenheimber* Budára is szállított 30,000 mérő zabot.²⁾

Buda visszafoglalása után az élelmi czikkek és a gabna nagy részét többé nem Győrbe és Komáromba, hanem jobbára *Pestre* és *Budára* szállították. Ép ezért a gabona őrlésére nagyobb szerű malmot is építettek Budán *Nicola de la Vigne* főmérnök tervei szerint. Ezzel egy időben papírmalom, löpőmalom és ágyúöntő építését is megkezdték.³⁾ A budai és pesti tárházakból vitték aztán a lisztet felső Magyarországra is. Így 1688. márczius havában Karaffa 50,000 mázsa lisztet szállított el Pestről.⁴⁾ Ezt a lisztet és még 30,000 mérő zabot ötven hajó hozta Bécsből Budára. A hajósok minden mázsa után 8 kr.-t kaptak ez útjukért. Mivel a Budán összehalmozott rengeteg gabnaneműt nem bírták jól elhelyezni, 1688-ban majdnem az egész zabkészlet tönkrement.⁵⁾

Mikor *Badeni* Lajos örgróf 1691-ben *Szalánkeménél* táborozott, a tábortól nem messze, a *Dunán* 800 élelemmel megrakott s különféle más kereskedelmi hajó állott; mivel azonban ott, egyetlen hadihajó sem volt kéznél, a török hadihajók rájuk rontottak és úgyszólván *Badeni* örgróf szemeláltára az összes 800 hajót elragadták. Ez az eset bírta rá azután I. Lipótot az új dunai flotta szervezésére.⁶⁾

Mivel a háború színtere évről-évre távolabb esett Budától, a megterhelt hajókat egész az alsó *Dunáig* kellett leereszteni. Hogy a hajózásnak és esetleg a vontatásnak mi sem állja útját, 1688-ban már vágták a parton lévő nagy fákat *Buda* és *Eszék* között.⁷⁾ Aztán megindult a hajózás *Belgrád*-felé, hová *Oppenheimber* 2 frt 20 kr.-jával szállította a liszt mázsáját. Kivüle a komáromi kereskedők is sok gabnát szállítottak oda. Így *Esztergomi János* és társai 1690-ben 767 mérő búzát vittek oda eladásra. Annyi liszt volt *Belgrád* körül akkor, — írják a

1) Ugyanott, Hoffinanz, 13,878.

2) Ugyanott, Hoffinanz, 13,877. fasc. *Vogl* nevű vállalkozó ugyanez évben 8000 mázsa finom lisztet szállított az örökös tartományokból szálaakon *Pozsonyba*.

3) Ugyanott, Hoffinanz, 13,881. fasc.

4) Ugyanó *Teleky* segítségével *Erdélyből* is szállítottott 30,000 köből búzát Felső-Magyarországba.

5) Közös pénzügyi levéltár, Hoffinanz, 13,881. fasc.

6) A bécsi cs. és kir. udvari könyvtárban, *Comazzi* admirálisnak ilyen című kéziratanak: „*Istoria della flotta Cesarea sopra il Danubio*“ I. fejezetéből,

7) Ugyanez évben már a *Tiszán* is jártak a provian!-hajók és 50,000 mázsa lisztet vittek *Szolnokra* és *Szegedre*.

komáromi kereskedők — hogy az ellenség kezébe 30,000 mázsánál is több jutott.¹⁾

A töröknek kiűzése, meg a hadakozás színterének nagy távolsága azt eredményezte, hogy a gabonát ismét *Magyarországban* vásárolgatták a hadsereg részére. Lehetetlen is lett volna ezentúl is Bajorországból vagy az örökös tartományokból szállítani a gabnát, mert hiszen mire Szerbiáig eljutnak vele, megkétszereződött volna az ára. Ha a gabnavásárlás rendes úton történt volna, ez a körülmény hasznára is vált volna Magyarországnak. Azonban az árakat rendelettel szabták meg, *Oppenheimernek* elővásárlási jogot engedélyeztek s hogy baja ne essék még katonai karhatalmat is adtak mellé. Ilyenformán az ő gabnakereskedése, erőszakos monopóliumnál alig volt egyéb. Ugy látszik ezzel az udvari kamara is tisztában volt, mivel ő maga is appaldó-nak nevezi *Oppenheimer* gabnakereskedését. Már 1693. január havában ilyen módon vásárolja *Oppenheimer* a gabnát Magyarországon.²⁾ 1695-ben ugyanő monopóliumba kapja *Győr- és Komárom-megye* termését és kirendelt katonaság kíséretével vásárol össze 70,000 mázsa zabot és 40,000 mázsa liszthez búzát.³⁾ 1697-ben is ő szállította a legtöbb lisztet és búzát a dunamenti tárházakba, amelyekben ez évben 105,817 mázsa liszt, 156,354 mérő zab és 5826 mázsa kétszersült volt készletben.

Gabnatermelésünk nagyságáról kedvező képet nyerünk, ha azt olvassuk, hogy mind e monopólium daczára, a század végén ismét vásárolnak nálunk gabnát *Tirol* részére s hogy kereskedőink gabnát is szállítanak az örökös tartományokba. 1697-ben például 20,000 mérő búzát visznek tőlünk *Stájerországba* vám- és harminczadmentesen az ott uralkodó éhség csillapítására. *Mátyus* István és *Debreczeni* János komáromi gabnakereskedők meg 1698-ban 1200 mérő búzát vittek Bécsbe eladásra stb.⁴⁾

Elkövetkezvén II. Rákóczy Ferencz diadalmas fölkelése, a katonaság élelmezése új irányt vett. A *Duna*, mint a legfőbb élelmezési vonal, teljesen elvesztette jelentőségét, a fejedelem hadseregét pedig, magyar élelmezési biztosok, magyar gabnával s magyar borral élelmezték.

(Folyt. köv.)

1) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica* 14,750. fasc.

2) Ugyanott, *Hofffinanz*, 13,894. fasc.

3) Ugyanott, *Hungarica*, 14,711. fasc. „*Mehlappaldo*“.

4) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,726. fasc.